

TÜRK TİYATROSUNDA TARİH

*Abdullah ŞENGÜL**

ÖZET

Tarih diğer edebî türlerde olduğu gibi tiyatro için de vazgeçilemeyen önemli bir kaynaktır. Savaşlar, işgal-ler, isyanlar, taht kavgaları, saray entrikaları gibi tarihi olaylar Türk tiyatrosunun çok ilgi duyduğu konulardır. Her dönemde yaşanan halk-iktidar ilişkileri tiyatromuzun konuları arasındadır. Olağan üstü başarılar veya kahra-manlıklar ile devlet, siyaset, sanat ve ilim adamlarının başarı öyküleri de tiyatro yazarlarının dikkatini çekmiştir. Ayrıca, yenileşme, değişme, modernleşme ve çeşitli ideo-lojiler tiyatromuzu besleyen konular arasındadır. Bun-larla beraber mitoloji, destan, efsane ve halk hikâyeleri Türk tiyatrosunun beslendiği diğer konulardır.

Anahtar kelimeler: Türk edebiyatı, tarih, tiyatro, kültür

HISTORY IN TURKISH THEATRE

ABSTRACT

History is a very important source for the theatre such as the other literary types. The events like wars, occupancies, insurrections, fights for throne, palace manoeuvres are the topics that Turkish theatre interested in so much. Public and government relations that existed in every period are among our theatre topics. Theatre writers interested in the perfect successes or heroisms and successes of the people from government, politics, art and science. Besides, renovation, changing, modernization and different ideologies are among the

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, asengul@aku.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

topics that cultivate our theatre. Although mythology, epic, myth and folk stories are the other topics that the Turkish theatre is cultivated.

Key words: Turkish Literature, history, theater, culture

I. Giriş

“Tarihi Tiyatro”, Türk tiyatro edebiyatında “*tarihi piyes, tarihî-millî dram, hâile-i tarihiyye, tarihî temâşâ, tarihî hâile, tarihî oyun, tarihî ve millî fâciâ vakia-i millî- tarihî piyes, fâciâ-i tarihiyye, tarihî ve ciddî piyes, millî ve tarihî piyes*” gibi terimlerle karşılanmıştır. Bununla birlikte, tarihî ve belgesel oyunlarda olayların tarihî hakikatlere uygun olduğunu belirtmek için de: “*Vaka-i hakikiyye-i tarihiyye, hakikî tarihî piyes, vak’a-i hakikiye, hakikî piyes, tarihî ve hakikî piyes, askerî ve hakikî dram, millî ve siyâsî bir dram*” gibi terimlere müracaat edilmiştir (And 1971, 146). Tarihî malzemenin değerlendirildiği tarihî tiyatrolar, bugün daha çok *tarihî drama* terimi ile de karşılanmaktadır. Konuyla ilgilenenler, *tarihî tiyatro, tarihî drama* gibi terimlerin yanında *tarihsel dram, tarihsel oyun ve tarihî oyun* gibi kavramları da kullanmaktadırlar.

Aristoteles, “*tarih olanı, dram sanatı ise olması gerekeni verir*” diyerek, tarihle, tarihî drama arasındaki temel farklılığı belirtir. Aristoteles bu sözle, tarihçinin gerçeğin, tiyatro yazarının ise inandırıcılığın peşinde olduğunu anlatır. Edebiyatın gerçek düzeyinin tarihî romanla, tiyatronun gerçek düzeyinin de tarihî oyun türünün başarısıyla ölçüldüğünü söylenir. Bir toplumda siyasal düşüncenin güçlü ve gelişmiş olmasının ölçüsü tarihî oyun ve tarihî romandır (Ortaylı 2001, 152).

Tiyatro, insanın dünya üzerindeki hayat tecrübesinin, kendisiyle ve çevresiyle olan çatışmalarının sosyal hayat içerisindeki yeri ve sorunlarının doğrudan anlatıldığı bir sanat faaliyeti olduğuna göre, bu bilgiler ışığında tarihî tiyatroyu, malzemesini tarihten alan, ancak bu tarihî malzemeyi çeşitli şekillerde işleyen, dram sanatının önemli bir türü olarak tanımlayabiliriz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Konusunu tarihten alan edebî eserler, sadece edebiyatçılar için değil, tarihçiler için de vazgeçilmez bir malzemedir. Tarihçiler bu tip tahkiyeli eserlere toplumsal değişmeler ve tarih felsefesi açısından bakarlar ve inceledikleri toplumla ilgili bilgilere bu yolla daha kolay ulaşırlar. Çünkü siyasal düşünce gücüne sahip tarihî malzemeyi işleyen anlatıcı, toplumun siyasî, sosyal ve kültürel coğrafyasını bu eserler vasıtasıyla yansıtır. Böyle bir yaklaşım, tarih ilminin geçmişten ziyade gelecekle ilgili olduğu anlamına gelir. Tarihe yönelen anlatıcı da aslında gelecekle ilgili endişeler taşıdığı için bu tip malzemeye ihtiyaç duyar (Şengül 2002, 52).

Yeni Türk edebiyatının bu önemli kaynağına geçmeden önce çok kısa olarak tarih-tiyatro ilişkisi üzerinde düşünmenin faydalı olacağını kanaatindeyiz.

II. Tarih-Tiyatro İlişkisi veya Tiyatro ile Tarih Anlatmanın Zorluğu

Tarihî tiyatronun amacı, bir şekilde geçmişi değerlendirmektir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Tarihî tiyatro konusunu geçmişten alır ama bugünü de yok saymaz. Çünkü tarihî tahkiyenin amacı, aslında bugünü anlatmaktır. Anlatıcı, tarih aracılığıyla mensup olduğu toplumun çelişkilerini, değişmeyen veya değiştirilemeyen yönlerini, sorunlarını; çok az olsa da iyi ve güzel yönlerini anlatır.

Ziya Gökalp, “şuur devrinde şiir susar” diyor. Tarihe müracaat daha çok şuur devrinde olmuştur. Türk edebiyatının böyle dönemleri vardır. Bu dönemlerde hem tarihî roman, hem de tarihî tiyatro ilgi görmüştür. Metin And, Tarihî tiyatrolar en çok ulusal bilincin uyandığı ya da ulusal birliğin kurulmaya çalışıldığı dönemlerde yazıldığını söylerken (And 1973, 769), aslında tarihin bir anlamda toplumun geçiş dönemlerini kolaylaştırdığını ve bunalmış dönemlerinden çıkışına yardım ettiğini belirtmek ister. En azından bu durum Türk tiyatrosu için bu şekilde olmuştur. Tarihî tiyatrolara II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet sonrası dönemde yönelişin olması bu yüzdendir. “Şuur devri”nde tarihî konulara yönelişin olduğunu söyledik ama Türk tiyatrosunda bu durumun tersi de söz konusudur. Baskı ve zorlamanın yazarları tarihten uzaklaş-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

tırdığı dönemlerde olmuştur. Servet-i Fünûn döneminde tarihî tiyatronun yazılmayışı bunun hazin bir örneğidir.

Biraz da tarihî malzemeyi işlemenin zorluğundan bahsedelim. Tarihî malzemeyi kullanan diğer edebî türlerde olduğu gibi, tarihî tiyatrodaki karşılaşılan zorluk, tarih ile sanat arasındaki ince çizgidir. Bazı araştırmacıların, tiyatro sanatında görme duygusunun, işitme duygusundan daha önem kazandığını iddia ederek, tiyatronun bir söz sanatı değil, “*temâşâ*” sanatı olduğunu iddia etmelerinin ötesinde, tarihî malzemeyi işleyen edebî eserlerin “*edebî mi? tarihî mi?*” olduğu konusu tartışılmaktadır. Tarih, edebî eserlere malzeme veren verimli bir ırmaktır. Tarihî malzemeyi kurgulamak, konu icat edip kurgulamaktan daha kolaydır. Bu kolaylık, tarihî malzemeye olan dikkatleri daha da yoğunlaştırmış, çoğu zaman macera, entrika, ihanet, kavga gibi unsurlar edebîliğin önüne geçmiştir. Böyle olunca da tarihle edebîlik iç içe geçmiş ve tarihî malzemenin kullanıldığı eserlere bu açıdan hep tereddütlerle bakılmıştır. Örneğin, Türk edebiyatı araştırmalarında yakın zamana kadar tarihi malzemeyi işleyen edebî türlere, bu tereddütlerden dolayı fazla ilgi gösterilmemiştir. Bu eserler kolay okunduğu için, kolay yazıldığı düşünülmüş; tarih bilgisinin sanat kaygısının önünde olduğu gibi bir endişe her zaman belirleyici olmuştur. Bu belirleyicilik, tarihî tiyatroların gelişmesini engellemiş, hep belli okuyucu kitlesinin (tarihî maceraları sanata tercih eden) ilgi duyduğu metinler olarak kalmıştır.

Kaldı ki tiyatro, diğer edebî metinlerden farklı olarak, yazarı ile seyircisi arasına oyuncu, sahneye koyucu, dramaturg, sahne tekniği sanatçıları gibi bir takım unsurları alır. Eserin başarısı aynı zamanda bu unsurların başarılı kullanılmasıyla orantılıdır. Bu yüzden özellikle tarihî tiyatro konusunda edebiyatımız fazla gelişme gösterememiş; özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yazılan tiyatroların birçoğu oynanmak için değil, okunmak için kaleme alınmıştır.

Martin Esslin, oynanmamış bir dramatik metnin edebiyat olarak isimlendirilmesi gerektiğini ve bunların birer hikâye gibi okunabileceklerini belirterek, bu tür yazılı metinlerden tiyatroyu ayırmanın ölçüsünün, o metnin oynanması olduğu gibi bir düşünce ileri sürer (Esslin 1996, 22). Böyle bir düşünce elbette tiyatro türünün önündeki en büyük engellerden biridir. Bu endişenin sa-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

natlar arasındaki sınırların kaldırılmasını kolaylaştıran bir sanat anlayışıyla giderilmesi mümkün görünmektedir. Bugün estetikçiler, sanat olanla, sanat olmayanın ayrıldığı ince çizgiyi tartışıyorlar. Değişen dünya, yeni sanat anlayışları getirirken, dogmatizmden uzak durmaya dikkat ediyor ve kesin tanımlamalardan kaçınıyor.

Tiyatro üzerine yapılan tartışmalardan biri de tiyatronun bilim olup-olmadığı meselesidir. Bu konu XX. asrın ikinci yarısından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Tiyatronun bir sanat faaliyeti olduğunu ve temel ögesini “dram”ın oluşturduğunu, bu bakımdan edebiyat sahası içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini söyleyenlerin yanında, edebiyat bilimiyle tiyatro bilimi arasındaki esas farklılığın, bu iki bilimin terim gücünden kaynaklandığını; edebiyatın bilim gücünde logos (söz), tiyatronun bilim gücünde ise mimos (düşünceleri, duyguları yüz ve gövde hareketi ile verme) olduğunu, bu yüzden birbirinden ayrıldığını belirtenler de vardır (Özgü 1970, 2).

Tiyatro alanında bilimsel çalışmanın yapılabilmesi, her şeyden önce tiyatro tarihini ve o ilme ait bir yöntembilimi zorunlu kılar. Ancak, tiyatro tarihi, tiyatro bilimi için amaç değil, araçtır. Asıl olan tiyatro tarihi yazmak değil, daha önce dünya sahnesinde bir şekilde oynanmış ve insanların hafızalarında iz bırakmış oyunları yeniden kurmaktır. Bu iş için tiyatro sadece bir araçtır.

Bu kısa değerlendirmeden sonra, Türk tiyatrosunun en önemli kaynaklarından biri olan tarih konusuna geçebiliriz. Hayli geniş olan bu konuyu, fazla dağılmaması için Türk edebiyatının dönemlerinden hareketle anlatmaya çalışacağız.

III. Türk Tiyatrosunda Tarih

Konusunu tarihten alan ilk eser olan *Vatan yahut Silistre*'den günümüze birçok oyun yazıldı. Bu oyunların nitelik ve nicelik yönünden yeterli olup-olmadığı elbette tartışılabilir. Ancak konuyu genel anlamda kavrayabilmek için kendi içinde tasnife tabii tutmak gerekir. William Lowell Randall, edebî eserlerin tasnifi meselesini incelerken, bütün tasnif çabalarının “mantıksal bir hüsrana” sonuçlandığını söyler (Randall 1999, 121). Gerçektende her

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

tasnif bir tarafıyla eksiktir. Bir edebî eseri tasnif ederken neye göre hareket edileceği konusu tartişılmaktadır. Edebî eseri üslûp, tema, konu, yapı gibi çeşitli özelliklerine göre tasnif edebiliriz. Ancak, hangisini esas alırsak alalım, diğerine göre hatalı veya eksik olacaktır (Şengül 2008a, 23-24).

Sevda Şener, tarihî malzemeyi ele alışlarına göre tarihî oyunları; tarihi yalnızca görsel ve işitsel olanakları ile çarpıcı bir malzeme olarak kullanan oyunlar, tarihte yaşamış kişilerin ününden yararlanarak görkem duygusu uyandıran oyunlar ve tarihsel bir kişi veya olayı çağdaş bir bildiriye araç olarak kullanan oyunlar olmak üzere üç grupta inceliyor (Şener 1982, 187).

Hülya Nutku ise, tarihî drama türlerini; biyografik tarihsel oyunlar, törensel oyunlar, suikast oyunları, kurban (martir) oyunları, baskı (tiran) oyunları, belgesel oyunlar ve tarihî olmayan tarihî oyunlar şeklinde tasnif ediyor (Nutku 1987, 53-54). İnci Enginün de Cumhuriyet döneminde yazılmış tarihî oyunların kendi içinde tasnif edilmesi gerektiğine işaret ettikten sonra tarihî oyunları; destan ve efsanelerin yorumlanması (Türk destanları, Mezopotamya, mitoloji/Yunan), Osmanlı tarihi, Millî Mücadele dönemi, başka ülkelerin tarihlerinin anlatıldığı oyunlar şeklinde tasnif ediyor (Enginün 2001, 145-148).

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz tasniflerden farklı olarak, anlatımı daha kolaylaştırmak için edebî dönemleri esas alan bir tasnif yapmanın daha uygun olacağını düşünüyoruz. Edebî dönemleri ise, verilen eserler açısından Tanzimat, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere üç başlık altında değerlendireceğiz.

Tanzimat döneminde yazılan oyunları; konusunu Türk tarihinden alan oyunlar, İşlâm tarihini ve başka milletlerin tarihlerini anlatan oyunlar ve Şehname'den hareketle halk-iktidar ilişkisini anlatan oyunlar olmak üzere üç grupta değerlendireceğiz.

Meşrutiyet döneminde tarihî malzemeyi işleyen tiyatrolar ise, konusunun büyük bir kısmını Osmanlı tarihinden alır. Bunları, tarih ve siyasetin iç içe anlatıldığı oyunlar ve Sultan II. Abdülhamit dönemi ve sonrasını anlatan oyunlar olmak üzere iki ana başlıkta inceleyeceğiz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Cumhuriyet döneminde yazılan ve tarihî malzemeyi kullanan Türk tiyatrosunu ise, İslâm öncesi Türk tarihi, Türk mitolojisi, destan ve efsanelerini konu alan oyunlar, halk hikâyelerinden hareketle yazılan oyunlar, Türk mistiklerini anlatan oyunlar, Selçuklu dönemini anlatan oyunlar, Osmanlı dönemini anlatan oyunlar, Atatürk, Millî Mücadele ve Cumhuriyet sürecini anlatan oyunlar ve Türkiye dışında gelişen olayların anlatıldığı oyunlar olmak üzere sekiz ana başlıkta değerlendirmeye çalışacağız.

III. Tanzimat Dönemi

Tanzimat dönemi, birçok edebî yenilik gibi, modern tiyatronun edebiyatımıza kazandırıldığı dönemdir. Türk edebiyatında tarihî malzemeye yönelişin başladığı bu dönemde sadece romanda değil, tiyatrodada da Türk tarihine söz konusudur. Özellikle roman-tiklerin tarihe yaklaşımı bu dönem yazarlarının tarihe bakışını kolaylaştırmıştır. Bu yıllarda İslâm tarihi ve başka toplumların tarihine de müracaat edilmiş, hatta tarihten alınan malzemelerle anlatma zamanı arasında ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

Tarihî tiyatronun edebiyatımızdaki ilk örnekleri Tanzimat dönemi sanatkarlarından Namık Kemal'e aittir.¹ *Vatan yahut Silistre* isimli oyunu, aynı zamanda Türk tiyatrosunun sahneye konulan ilk eserlerinden biridir. Vatan sevgisinin her türlü sevgiden üstün olduğu tezini savunan oyun, çok fazla ilgi uyandırdığı için, daha sonra yazılan eserlerde fikrî endişenin ön plânda olmasına, teknik ve sanat tarafının göz ardı edilmesine sebep olmuştur. İkinci tiyatrosu *Celâleddin Harzemşah*, Moğol istilasından sonra birliği bozulan Harzemşahlının, Celâleddin Harzemşah etrafında bir araya gelişleri ve bölgenin yeniden en güçlü devletini kurmalarının hikâyesidir. Oyunlardan ilkinde Osmanlıcılık ile İslâmcılık iç içe geçmiş şekilde verilirken, ikincisinde Celâleddin Harzemşah'ın dağılmaya yüz tutan devletini İslâm ittifakıyla yeniden bölgenin en güçlü devleti haline getirdiğini anlatır. Oyunlarda Türk tarihine sadece dünü anlatmak için değil; dünden hareketle bugünü ve yarını hazırlamak için müracaat edildiği anlaşılır. Türk tiyatrosunun

¹ Namık Kemal'in konusunu Türk tarihinden alan tiyatroları; *Vatan yahut Silistre* (1872) ve *Celâleddin Harzemşah* (1881) isimli çalışmalarıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

tarihe müracaat eden bu ilk örneklerinde tarih, yarını hazırlayan bir unsur olarak görülür.

Konusunu Türk-İslâm tarihinden alan oyunlardan biri de Hasan Bedrettin ve Mehmet Rifat'ın birlikte kaleme aldığı *Kölemenler'*dir. Oyunda aşk mihveri etrafında gelişen taht kavgası anlatılır (Aytaş 2002, 239). Yine bu dönemde konusunu tarihten alan ancak metni bulunamayan birçok oyunun Osmanlı Tiyatrosunda sahnelendiği bilinmektedir.²

Tanzimat'ın bu ilk döneminde kahramanlarından bazılarını Türklerin oluşturduğu bir diğer örnek Abdülhak Hâmit'e aittir. *Macerâ-yı Aşk* ismiyle kaleme alınan bu oyun, Hâmit'in uzak ülkelerin tarihine duyduğu ilginin ilk örneğidir. Oyun, XVI. asırda Keşmir yakınlarında, soyları Timur Han'a varan bir beyliğin yurtluğunda yaşanan olayları anlatır. Masal unsurlarına da yer verilen oyunun kahramanlarından biri de Safevî hükümdarı Şah İsmail'in torunudur. Tarihî şahıs, mekân ve olaylara yer verilen oyunda isminden da anlaşılacağı gibi aşk ve macera iç içe verilir (Akıncı 1954, 28-29).

Yenileşme dönemi Türk edebiyatının Namık Kemal'den sonra, tarihî tiyatro sahasında eserler veren bir diğer yazarı, başta Arap-Endülüs tarihi olmak üzere, başka milletlerin tarihlerini de anlatan Abdülhak Hâmit'tir.³ Oyunlarında Arap-Endülüs tarihini çeşitli açılardan ele alan Hâmit, oyunlarının bir kısmını o dönemde Osmanlı'nın uyguladığı İslâm birliği siyasetini desteklemek amacıyla yazar. İspanya'nın Araplar tarafından fethedilmesinden, İspanya'dan kovuluşlarına kadar geçen süre Hâmit'in tiyatrolarına

² Bu oyunlar arasında *Cenova Muharabesi*, *Feth-i Celil-i Mısır*, *feth-i Celil-i Konstantiniyye* isimli oyunlar vardır. Ayrıca Aleksander Y. İstanyadi'nin Rumca yazdığı ve daha sonra Türkçeye aktarılan *Gazi Osman* (699-709) isimli oyunu ile Ahmet Mithat Efendi tarafından kaleme alınan ve eksik sayfaları yüzünden konusu tam olarak tespit edilemeyen *Zuhuri Osmaniyan* isimli oyunun Türk-İslâm tarihiyle ilgili olduğu düşünülmektedir (Aytaş 2002, 239).

³ Abdülhak Hâmit, *Tarık* (1880), *İbn Musa* (1880), *Tezer* (1880), *Nazife* (1876), *Abdullahü's-Sagîr* (1917) gibi oyunlarda Arap Endülüs tarihini; *Macerâ-yı Aşk* (1873), *Duhter-i Hindu* (1292), *Nesteren* (1878), *Zeynep* (1908), *Eşber* (1880) ve *Sardanapal* (1908) isimli oyunlar ise çeşitli toplumların tarihlerinden hareketle kaleme almıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

konu olur. İspanya-Arap çatışmasının çeşitli boyutlarıyla ele alındığı bu oyunlarda topraklarını müdafaa etmenin ve fethedilen toprakları muhafaza etmenin zorluklarına işaret edilerek, tarihin bu döneminde İspanya coğrafyasında yaşanan ve devlet adamı vasfı taşımayan yöneticilerin sebep olduğu trajediler anlatılır. Bu trajedilerin anlatılması, o dönemde uygulanan Osmanlı siyasetini anlatmak ve geçmişte yaşanan olaylardan ders çıkarılmasını sağlamak amacıyla da yöneliktir. Tanzimat yazarlarından Ziya Paşa'nın Viardot'tan çevirdiği *Endülüs Tarihi*'ni okuyan Abdülhak Hâmit, Arapların İspanya'daki başarılarının ve şahsi ihtiraslarının sebep olduğu hezimetlerin arka plânını anlatırken aslında kendi döneminin problemlerine işaret etmek ister.

Arapların İspanya'daki hikâyelerinden başka, çeşitli İslâm toplumlarının maceraları da Hâmit'in kaleminden Tanzimat tiyatrosuna taşınmıştır. Halkına zulmeden, zalim hükümdarlarla çocukları arasında yaşanan çatışmalar, aşk, adalet, hürriyet, hıyanet, intikam duyguları ve bütün bunların sebep olduğu felaketler, Doğu toplumlarındaki aşk ve akrabalık ilişkileri onun tiyatrolarında yer alan önemli unsurlardır. Hatta Hâmit'in oyunlarında uzak ülkelerin tarihleri ile yaşadığı çağ arasında ilişkiler kurmaya çalıştığı görülür. Örneğin, Asur kralı *Sardanapal*'ın zalim ve zorba tavırlarını II. Abdülhamit'le özdeşleştirir. Oyunda, zulmün hükümdarların sonunu ne şekilde hazırladığına vurgu yapılır. Yine alegorik bir eser olan *Liberté*'de hükümdar Despote'nin sarayında bulunan Liberté üzerine konuşan Hâmit, bu eserle aslında I. Meşrutiyet'in içyüzünü ve Mithat Paşa'nın Taif'e sürülmesinin ve burada öldürülmesinin perde arkasını anlatır (Akıncı 1954, 191). *Duhter-i Hindû*'da hiç görmediği bir ülkede geçtiği farz edilen bir hikâyeye anlatan Hâmit'in İngiliz sömürgesi altında ezilen Hindistan'ı anlatmaktaki asıl amacı, kendi ülkesinde eksikliğini hissettiği çağdaş değerleri (yurt sevgisi, ulus sevgisi, kadınların eğitilip erkeklerle eşit haklara sahip olması, evliliklerinde söz sahibi olması gibi) savunmaktır (Akıncı 1954, 85-86). Eserde İngiliz Tomson'a âşık olan Hintli kız, bir taraftan aşkına sahip olmak isterken, diğer taraftan işgale ve sömürülmeye karşı çıkar. Oyunda İngilizlerin Hin halkına yaptıkları baskı ve zulümden hareketle sömürülen-sömüren, tabiat-medeniyet gibi temler işlenir (Enginün 2006, 695). Hâmit'in bu dönemde kendi devrine yaptığı göndermeleri başka

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

toplumların ibretlik tarihlerinden çıkarması manidardır. Bu yaklaşım, onun düşüncelerini daha rahat söylemesini sağlamıştır. *Duhter-i Hindu* gibi *Keşf-i Esrar* da İngiliz sömürgeciliği ile İngilizlerin yaptığı kötülük ve zulümleri anlatır (Aytaş 2002, 252).

Tanzimat dönemi tiyatrolarında *Şehname'* den alınan konuların işlendiği, özellikle iktidar-halk ilişkisinin bu hikâyelerden hareketle anlatılmak istendiği görülür. *Celâleddin Harzemşah*, *Tarık ve İbn Musa'* da kısmen *Şehname'* den faydalanılmasına karşın, Şemsettin Sami, Ali Ferruh, ve Ahmet Mithat Efendi bu eserden daha fazla istifade etmişlerdir.⁴ Örneğin Şemsettin Sami'nin *Gâve* isimli oyunu, İran tahtına geçen Dahhak'ın zulümlerine, başlarında demirci ustası Gâve'nin bulunduğu halkın karşı çıkışı anlatılır. Ali Ferruh'un yazdığı *Huşeng* isimli oyunun konusu da *Şehname'* den alınmıştır. Hâmit'in etkisiyle yazıldığı anlaşılan oyun, adalet teması üzerine oturtulur. Oyunda, yanlış karar veren ve halkına zulmeden Neriman'ın kendi vicdanı tarafından cezalandırılışı anlatılır. Ahmet Mithat Efendi'nin kaleme aldığı *Fürs-i Kadîmede Bir Facia yahut Siyavuş* isimli oyunun konusu da *Şehname'* den alınmıştır ve üvey oğluna âşık olan bir kadının sebep olduğu facia anlatılır (Enginün 2006, 707). Bu oyunlardan başka İslâm tarihi çerçevesinde değerlendirilen oyunlardan bir de, konusunu İran tarihinden alan *İkinci Ersas* isimli oyundur. Ali Haydar tarafından yazılan bu manzum oyunda Sâsânî hükümdarlarından olan Ersas'ın topraklarını fetheden Fars şahlarından Şâpur Şah'a karşı Bizansların desteğini almak istemesinin hikâyesi anlatılır (Aytaş 2002, 245-246).

Abdülhak Hâmit'in *Nesteren* isimli oyununun konusu Kâbil'de geçer. Samipaşazâde Sezaî'nin *Şir* isimli oyununda da Kâbil saraylarında yaşanan aşk ve ihtiras anlatılır.⁵

Tanzimat döneminde konusunu diğer ülkelerin tarihinden alan oyunlar da vardır. Avrupa ve Çin tarihinden alınan oyunlarda bu ülkede yaşanan olaylara yer verilir.⁶

⁴ *Şehname'* den faydalanılarak yazılan oyunlar şunlardır: Şemsettin Sami'nin *Gâve* (1876), Ali Ferruh'un *Huşeng* (1887) ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Fürs-i Kadîmede Bir Facia yahut Siyavuş* (1301/1878).; Ali Haydar'ın *İkinci Ersas* (1282) isimli oyunu ise doğrudan İran tarihinden alınmıştır.

⁵ Konusu Afganistan'da geçen oyunlar Samipaşazâde Sezaî'nin *Şir* (1292) isimli oyunu ile Abdülhak Hâmit'in *Nesteren* (1878) isimli oyunudur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Yukarıda çok kısa anlattığımız eserlerin hemen hemen hepsinde başka milletlerin tarihte yaşadığı maceralardan kısımlar çıkarmak istendiği anlaşılmaktadır. Özellikle Namık Kemal ve Abdülhak Hâmit'in oyunları siyasî yorumlara açıktır. Bu durum, devrin sosyal ve politik durumunun bazı problemlerin anlatılmasında başka milletlerin tarihine müracaat etmeyi zorunlu kılmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu dönemlerde başka toplumların tarihî maceraları, anlatıcıya daha serbest bir hareket alanı sağlamış, söylemek istediklerini daha rahat ifade edebilmesini kolaylaştırmıştır. Özellikle *Şehnâme*'nin kaynak olarak seçilmesi, Doğu edebiyatların binlerce yılda kazandığı birikimden istifade edebilme temel felsefesine dayanır.

IV. Meşrutiyet Dönemi

Servet-i Fünûn dönemi, tiyatro edebiyatımız açısından oldukça verimsizdir. Bu dönemde sanatçıları az da olsa telif, adapte ve tercüme eser vermelerinin yanında tiyatro tenkitleri de yazmışlardır. Ancak söz konusu dönemde tarihe yönelik yoktur. İsimleri Fecr-i Ati yazarları arasında geçen bazı sanatçılar için de aynı durum söz konusudur.⁷

⁶ Konusunu Avrupa tarihinden alan oyunlar şunlardır: Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı İnci Enginün tarafından yayına hazırlanan *Ahız-ı Sar yahut Avrupa'nın Eski Medeniyeti* (1990) ve *Hüküm-i Dil* (1291), Abdülhalim'in *Ümitsiz Mü'lakat yahut İstifade-i İbret* (1292), Ali Rıza'nın *Fedakâr Hoca yahut Üç Meçhul Kardeş* (1301), Ahmet Fahri- Mustafa'nın *Katil Kerime yahut Bir Pederin Kaybolan Evladını Katletmesi* (1302), A. Cemaleddin'in *Maskeli Adam* (1302), Ahmet Fahri'nin *Sevda Kurbanları yahut Hamiyetsiz Vicdan* (1302), Abdullâh Mazhar'ın *İhanet yahut Talihsiz Familya* (1302). Ahmet Necip'in *İdbar ve İkbal* (1290) isimli oyunu ise konusunu Çin tarihinden alınmıştır (Aytas 2002, 255-262).

⁷ Bu durumun siyasî, estetik ve toplumsal sebeplerinin yanında, Servet-i Fünûn sanatçılarının mizaçlarıyla yakından ilişkisi vardır. Meselâ Servet-i Fünûn yazarları içinde tiyatroya en fazla ilgi gösteren Hüseyin Suat [Yalçın], *Şehbal yahut İstibdatın Son Perdesi* isimli eserini, Meşrutiyetin ilk günlerindeki eğilime uyarak kaleme almıştır. Onun diğer tiyatrolarının yayımlanma tarihi de 1908'den sonradır. Aynı şekilde Cenap Şahabettin, Halit Ziya, Ali Ekrem [Bolayır], Safvetî Ziya ve Servet-i Fünûn yazarlarıyla aynı kuşaktan olup, bu hareket içinde yer almayan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın tiyatro türündeki eserlerinin birçoğunu daha sonraki yıllarda kaleme aldıkları görülmektedir. Bu yazarlar, Meşrutiyetten önce yayınlanan eserlerinde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

II. Meşrutiyet sonrası Türk tiyatrosunda, konusunu Osmanlı tarihinden alan oyunlar içerisinde Tanzimat'tan beri süregelen siyasî ideolojilerin, Sultan II. Abdülhamit ve yönetiminin, İttihat ve Terakkî'nin siyasî mücadelelerinin, Meşrutiyetten sonraki harplerin ve bu dönemdeki toplumsal olayların anlatıldığı oyunlar ağırlıktadır. Yine bu dönemde yazılan, birçoğu siyasal ve toplumsal taşlama olan belgesel nitelikli oyunları da bu çerçevede içerisinde değerlendirmek gerekir.

1908 Meşrutiyet hadisesi, özellikle tiyatro anlayışı yönünden çok önemlidir. Dönemin siyasal ve toplumsal düzenini, bu dönemde kaleme alınmış tiyatro eserlerinden takip etmek mümkündür. Temmuz 1908 tarihi, II. Abdülhamit döneminin sona ermesi ve 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe girmesiyle toplumsal hayatta çok önemli değişikliklere sahne olmuştur. Bu tarih, Meşrutiyet tiyatrosunun başlangıcı olarak da kabul edilir.

1908 Meşrutiyetinin en belirgin özelliklerinden biri, halkın, özellikle aydınların düşüncelerini daha rahat ifade edebilme ortamına kavuşmasıdır. Düşüncelerin daha serbest ifade edildiği ortamlardan biri de tiyatrodur. 1908 sonrasında İttihat ve Terakkî'nin ileri gelenleri tiyatroya sıcak bakınca, bu edebî tür daha cazip hale gelmiş ve âdetâ eli kalem tutan herkes tiyatro yazmaya heveslenmiştir. Böylece II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında istibdat yönetiminden kurtulan halk, sadece coşkunluğunu ve sevincini anlatmak için tiyatroya müracaat etmiş; eski yönetime duyduğu hıncı ve yeni yönetime bağlılığını da tiyatronun imkânlarıyla anlatmaya çalışmıştır. Metin And, Fehim Efendi'nin hatıralarından hareketle, o yıllarda tiyatroya düşkünlüğün salgın gibi yayıldığını; birkaç gönüllü oyuncu bulanın, Abdülhamit'in kötü yönetimini, hafiyelerin kötülüklerini, Meşrutiyetin, Jön Türklerin, İttihat ve Terakkî'nin iyiliğini anlatan çarçabuk kaleme alınmış oyunları sahneye koymaya çalıştıklarını anlatır (And 1971, 15). Oynanacak

de tarihî konulara değinmemişlerdir. İsmi Fecr-i Âti yazarları arasında geçen Şahabettin Süleyman ve Tahsin Nahit ise, konusunu Türk tarihinde aldıkları eserlerini II. Meşrutiyetten sonra vermişlerdir. Ayrıca bu dönemin diğer oyun yazarlarından Müfit Ratip, İzzet Melih, Yakup Kadri ve Refik Halit'in tarihî konulara ya ilgili duymadıkları ya da daha sonraki yıllarda eserlerini yayınladıklarını görüyoruz. Biz, söz konusu yazarların oyunlarını II. Meşrutiyet tiyatroları içinde inceleyeceğiz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

oyunlardan elde edilecek gelirin, dönemin siyasî yapısına paralel olarak, *menfaat-ı milliye* uğruna harcanacağına duyurulduğu oyunlarda, bol bol ateşli nutuklar atılıp, hürriyet şarkılarının okunması, tiyatroyu halkın gözünde daha cazip hale getirir. Bu coşku, dış dünyada yaşanan çok hızlı değişikliklerle kısa sürede umutsuzluğa dönüşür. Henüz bir seyirci disiplininin oluşmadığı tiyatrolar, bu toplumsal düzensizlikten nasibini alır. Bütün bu olumsuzluklarla rağmen, toplumu yakından ilgilendiren olayların yorumlanmasında tiyatrolar büyük sorumluluk üstlenir.

Meşrutiyet dönemi Türk tiyatrosu, Tanzimat'tan itibaren Türk siyasetini etkileyen çeşitli ideolojileri tarihî mekân, zaman ve şahıslarla ilişkilendirerek anlatır. Yıkılma tehlikesini bertaraf etme adına geliştirilen bu siyasî düşünceleri, toplumsal endişe şekline dönüştürmek için tiyatro iyi bir araç olarak görülür. Bunlardan ilki "Osmanlılık"tır. Bu düşünce, "Osmanlı milleti" vücuda getirme olarak da isimlendirilebilir. "Osmanlı milleti" düşüncenin temelinde din, dil ve kültürel farklılıkların meydana getireceği bölünmeyi engellemek vardır. Kısaca "mevcudu muhafaza" düşüncesi de diyebileceğimiz bu hareketi Ziya Gökalp *Uhuuvet Şarkısı* isimli şiirinde, "*Dîn başkadır, vatan başka, bunu ayırt itmeli*" şeklinde tarif eder (Tansel 1989, 311). Ziya Gökalp, Osmanlı'nın Türkleşerek bütün Türkleri Osmanlılığın içine alacağı ve böylece büyük bir milletin doğacağını söyler (Arai 2001, 195). Meşrutiyet döneminde bu düşüncüyü tekrar gündeme getirenler, Tanzimat aydınlarından farklı olarak, Osmanlı Devleti'nin aslî unsuru olan Türklerin içtimaî bakımından da ilerlemesini temin etmeyi amaçlarlar. Özellikle farklı etnik unsurlar arasında ulusçuluk bilincinin iyice yerleşmiş olması, bu düşüncenin kısa sürede yerini başka arayışlara bırakmasına sebep olur. "Osmanlı milleti" düşüncesi bu dönemde, İttihat ve Terakki iktidarının gittikçe artan ölçüde merkezîleştiği, Türkçü ve liberal muhalefeti bastırıcı uygulamaları karşısında muhalefetin bir tür çoğunluğu savunma aracı olarak gelişir (Somel 2001, 110).

Stratejik konumu itibarıyla, Osmanlı için çok büyük önem arz eden Girit'i kaybetme tehlikesiyle baş başa kalınması, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin sebep olduğu acı ve öfke, Balkanlardaki askerî ve siyasî basiretsizlik, "Osmanlılık" düşüncesi mer-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

keze alınarak işlenir.⁸ Girit'in Osmanlı'dan koparılarak Yunanistan'a bağlanmasını anlatan oyunlarda adanın Osmanlı Devleti için stratejik önemine dikkat çekilir. Girit'te uygulanan siyasetin yanlışlığı ile birlikte adada yaşayan Müslüman halka yapılan zulüm ve işkenceler de anlatılır. Örneğin, İttihat ve Terakki'nin hatiplerinden olan Silahçı Tahsin *Girid* adlı eserinde, Girit adasının Osmanlı -Yunan savaşı sonucu işgal edilmesini ve Yunanlıların Müslüman halka yaptıkları baskı ve zulmü anlatılır. Oyunda, Türk-İslâm tarihi gündeme getirilmek suretiyle Girit'te kurulan medeniyetin, bu topraklarda yaşayan herkesi, diline ve dinine bakmadan kucakladığını anlatır. Bugün Türklerin yaşadığı acı durumun sorumlularının, bu medeniyeti hazmedememiş Yunanlılar olduğu vurgulanır.⁹ İzmir'in işgali üzerine kaleme alınan oyunlarda da İttihat ve Terakki merkezli bir bakış söz konusudur. İşgallerin sebep olduğu acı tecrübeler, aydınlar arasında Türkçülük düşüncesinin itibar görmesine vesile olur. Bu oyunlarda Osmancılık ile Türkçülük düşüncesinin çatışması anlatılır. Söz konusu dönemde Balkanlardaki gelişmelerden hareketle Osmanlı ile Avrupa medeniyetli karşılaştırılır. Dönemin yazarları Osmanlı medeniyetini müdafaa ederler ve Osmanlı'nın geleceğini bu medeniyetin devam ettirilmesinde görürler. Kısaca, bu dönemin ilk yıllarında Osmanlı içinde yaşayan azınlıkların bir arada yaşamalarına yönelik çabaların, "Osmanlılık" düşüncesi etrafında sürdürüldüğü görülmektedir. Yazarlar bu ideolojiyi tarihî malzemelerle süsleye-

⁸ Bu dönemde Osmanlılık düşüncesini İttihat ve Terakki partisinin ilkeleri doğrultusunda müdafaa eden üç eser vardır. Bunlar, Silahçı Tahsin'in *Girid* (1326), Süleyman Sırrı'nın *Gayz* (1328) ve Bitlisli Rıza Suat'ın *İzmir'in İşgali* (1339) isimli oyunlarıdır.

⁹ Girit'in kaybedilmesini farklı cephelerden işleyen oyunlar da vardır. Bu oyunların tamamında, özellikle bu adanın Akdeniz'in kalesi olduğu, bu kalenin sağlam tutulmasının Anadolu'nun korunması anlamına geldiği düşüncesi işlenir. Selanikli Abdi Tevfik *Girid'in Fethi 1080* (1327) ve Musahipzâde Celâl'in *Köprülüler* (1913) isimli eserleri bu konuyu anlatır. Bunlardan başka Girit meselesi üzerine yazılmış ve sahnelenmiş birkaç oyunun olduğu da bilinmektedir. Örneğin, Burhanettin Bey topluluğunun oynadığı *Girid* (1911); yine aynı topluluğun sahnelediği *Girid'in Sonu* (1911), Sanayi-i Nefise ve Mürebbi Hissiyat Kumpanyasının birleşerek oynadığı *Girid ve Kandıye Mazlumları* (1911) ve Celâl Nuri'nin bir ara yasaklanıp sonra tekrar oynanmasına müsaade edilen *Kandıye Burcunda* (1912) isimli oyunları böyledir. Bkz., (And 1971, 220).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

rek anlatırlar. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, asıl amaçları Osmanlının siyasî birliğinin devam etmesini sağlamaktır. Ancak bu düşüncenin özellikle Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı neticesinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak devam ettirilemediğini görüyoruz.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında azınlıkların ihanetleri, aydınların düşünce dünyasında yeni ufukların açılmasına sebep olur. Bunlardan biri de “İslâm milleti” düşüncesidir. II. Abdülhamit tarafından, müstemlekeci Hıristiyan zihniyetine karşı bir güç birliği oluşturmak için devlet siyaseti haline getirilen “İslâm milleti” düşüncesini, İttihat ve Terakki iktidara geldikten sonra bir müddet müdafaa eder.¹⁰ Hatta Birinci Dünya Savaşı sırasında bu düşüncenin gerçekleştirilmesine yönelik olarak Abdul Reşit Efendi ve Seyit Tahir Efendi’yi İslâm ülkelerine ve Uzak Doğu’ya gönderir (Yalçın 1985, 203).

İlk örneklerini Namık Kemal ve Abdülhak Hâmit’te gördüğümüz bu oyunlarla Osmanlının siyasî varlığı korunmak istenir ve özellikle padişahın aynı zamanda bütün Müslümanların halifesi olması avantajından istifade edilmeye çalışılır.¹¹ “İslâm milleti” idealiyle yazılmış olan oyunların bir kısmı Birinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği yıllarda kaleme alınır. Söz konusu dönemde, Osmanlının bu siyasetinin devam ettirilmesiyle elde edeceği siyasî neticelere şiddetle ihtiyacı vardır. Oyunlar, bütün Müslümanların

¹⁰ Abdülhamit’in benimsediği bu siyasî ideolojinin kaynağında Cemaleddin Efgânî’nin olduğunu biliyoruz. İlk başlarda Türkiye’nin liderliğinde bir İslâm birliği oluşturmayı amaçlayan bu düşüncenin, başka ülkelerde de temsilcileri vardır. Örneğin Mısır’daki temsilcisi Muhammed Abduh ve Ferid Vecdi; Hindistan temsilcisi Muhammed İkbâl, Rusya temsilcisi Musa Carullah’tır. Bizde bu fikrin temsilcileri ve sempatanları, başında Mehmet Âkif’in bulunduğu *Sırat-ı Müstakim ve Sebülü’r-Reşad* mecmuaları etrafında bir araya gelmişlerdir. Osmanlının yaşadığı siyasî macera, özellikle Balkanlarda ve Orta Doğu’da gördüğü ihanetler, “Osmanlı birliği, İslâm birliği” gibi düşünce sahiplerinde büyük ölçüde fikrî değişimler meydana getirmiş, daha sonraki yıllarda Anadolu’nun bütünlüğünü korumaya yönelik bir düşünceye doğru gelişme göstermiştir.

¹¹ II. Meşrutiyet tiyatroları arasında yer alan Muhiddin Baha’nın *Halife Ordusu Mısır ve Kafkasya’da* (1331/1915), Yusuf Kenan’ın, *Yavuz Sultan Selim ve İttihât-ı İslâm Siyaseti* (tarihsiz), Mahmut Reşat’ın *Osmanlı İstiklâli* (1329) ve Emin Ali’nin *İstiklâl-i Osmanî* (1337) isimli eserleri de “İslâm milleti” idealini müdafaa eder.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Halife'nin sanacağı altında toplanması fikrini işler. Nitekim bunun sadece düşünce boyutunda kalmadığını, bu yıllarda Halife'nin çağrısına uyarak birçok Müslüman halkın Osmanlı saflarında yer aldığını biliyoruz. Özellikle Osmanlının Kafkas cephesindeki askerlerinin büyük bir kısmını bu gönüllüler oluşturur. Aynı dönemde bütün bunlarla birlikte "İslâm milleti" düşüncesine zarar veren Türk tarihindeki örneklere de yer verilir. Örneğin Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki mücadeleye bu açıdan yaklaşılır.

Türk tiyatrosunda "ulus" düşüncesinin gündeme getirildiği ilk örnekler de yine II. Meşrutiyet dönemine aittir. Aslında Osmanlı-Yunan savaşları sırasında Osmanlı matbuatında ve bu savaş anlatan edebî eserlerde sıklıkla yer alan bu düşünce, 1908'den sonra yazılan tiyatrolarda görülse de, savaş yıllarında fikrî bir hazırlığın olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü içe kapalı bir siyaseti tercih eden II. Abdülhamit'in modernleşmeyi reddetmeyen yaklaşımı, yeni asrın başında "ulus" kimliği arayanlar için kısmen bir hazırlık dönemi olmuştur. "Türklüğün kökenleri" konusunda birçok yayının yapıldığı bu dönemde, Türk soyunun "Nuh'un oğlu Yafes'in oğlu Türk"e dayandırıldığı görülür (Alkan 2001, 378). Bu çalışmalar, Türklüğün kökenlerini araştırmaktan daha çok, XX. asrın bir "ulus" asrı olacağını kavrandığını göstermesi bakımından önemlidir. II. Abdülhamit dönemi ders kitaplarına da giren bu düşüncelerin içinde âdetâ Türklüğün eritildiği ve ikinci kimlik haline getirildiği görülür. II. Meşrutiyetin hemen sonrasında subaylar arasında büyük itibar gören "Türkçülük" düşüncesi, askerî okullarda okutulan kitaplarda yer alan "Türklüğün kökenleri" konusunda işlenen derslerin bir sonucudur. Örneğin Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün babası" olarak nitelediği Süleyman Paşa'nın 1876'da bastırıldığı, Türk mitolojisi ve Türk tarihi konularını da içine alan *Tarih-i Âlem* isimli kitabı böyle bir çalışmadır. Süleyman Paşa'nın Türklerin uygarlığa katkılarına da yer verdiği kitabında Oğuz Han'ın üç oğlundan Gün Han'ın Osmanlıların, Deniz Han'ın Selçukluların, Dağ Han'ın da Oğuz ismiyle anılan Türklerin atası olduğunu kaynaklarını göstererek anlatır. Süleyman Paşa, Türklerin bir yandan Avrupa ile diğer yandan Macar, Bulgar ve Lehlerle akrabalığını vurgulayarak Balkanlarda yaygınlaştırılmaya çalışılan "Panislavizm" in önünü kesmeye çalışır. Bü-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

tün bu düşüncelerin anlatıldığı kitapların askerî okullarda okutulması ile özellikle subaylar arasında “ulus” bilincinin kuvvetlendiği görülür (Alkan 2001, 393).

Bütün bu düşüncelere tiyatro da kayıtsız kalmamış, II. Meşrutiyet sonrasında yazılan tiyatro eserlerinde ulus bilinci (Türkçülük) kapsamlı şekilde ele alınmıştır.¹² Türklük meselesi üzerine yapılan çalışmaların önünün 1908 tarihiyle açıldığını kabul bir yaklaşımla kaleme alınan oyunlarda, Müslüman olmayan Türklerin, umumî Türk tarihi içerisinde değerlendirildiği görülür. Türklerin İslâm dinini kabul etmeye başladıkları dönemde yaşanan olaylar anlatılır. Oyunların yazıldığı dönemde Türk milleti iç ve dış karışıklıkların bütün olumsuzluklarını yaşamaktadır. Osmanlı Devleti'nin bozulan müesseselerini, birliği dağılan Türk insanını, ortak idealler etrafında yeniden toplama gayreti, tarihe ait bu malzemelerin dikkatlere sunulmasına vesile olmuştur. Eserlere bir bütün olarak bakıldığında “ulus” meselesinin çok başarılı bir şekilde ele alındığı söylenebilir. Çünkü bu dönemde “milliyet, asabiyet, dava-yı kavmiyet, dava-yı cinsiyet” gibi kavramlarla ifade edilen milliyetçiliğin ne olduğu konusunda tereddütler vardır. Söz konusu dönemde, özellikle Balkan Savaşları'nın toplum üzerindeki olumsuz etkisini gidermeye yönelik olarak, Türk tarihinin uzak dönemlerinden çeşitli örnekler ve model şahıslar getirilir. Bütün Türklerinin bir araya gelmesi suretiyle sağlanacak “Büyük Türk Birliği” ideali anlatılır. Oyunlarda, bu dönemde yazılan diğer tiyatrolardan farkı olarak, Türk kadınının devlet yönetimindeki etkin rolü de vurgulanır. Örneğin Kamer Sultan, “aşktan evvel vatanını düşünen” bir kadındır.

Bütün bunlara rağmen, Yusuf Akçura'nın “Üç Tarz-ı Siyaset” adı altında sistemleştirmeye çalıştığı düşüncelerin, o dönemde iç içe geçtiğini ve özellikle “İslamcılık” ve “Türkçülük” konusunda bir kafa karışıklığının olduğunu belirtmeliyiz. Türklüğe hizmetin İslâm'a hizmet anlamına geldiğini düşünen birçok aydın, bu dönemde İslâmiyet ile Türklük öğelerini iç içe bir yapıda görürler. Bu

¹² II. Meşrutiyet sonrası Türk tiyatrosunda “ulus bilinci” işleyen oyunlar şunlardır: Celâl Esat'ın *Büyük Yarın* (1910), Mehmet Nafi'nin *Kamer Sultan* (1329), Abülhak Hâmit'in *İlhan* (1913) ve *Turhan* (1916), Ziya Gökalp'in *Alparslan Malazgirt Muharebesi* (1336) İrfan Emin'in *Osman Gazi* (1331) ve Aka Gündüz'ün *Yarım Türkler* (1919).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

yüzden XX. asrın başında Osmanlı Devleti'nin yeni siyasetini belirlemek isterlerken, dinle iç içe bir Türklük anlayışına yer vermeye çalışırlar. Bu dönemde yazılan oyunlarda da aynı durum söz konusudur. Özellikle II. Meşrutiyetten sonra Türk aydınları arasında kabul ve itibar gören Türkçülük düşüncesinin tesiriyle yazılan bu oyunlarda şahsî ihtirasların sebep olduğu siyasî çözümler anlatılır. Türklerin düşmanlarından çok kendi aralarında bir mücadeleye giriştikleri ve bunun sadece siyasî değil birçok sıkıntıyı da beraberinde getirdiği vurgulanır. Bu yüzden var olan siyasî birlikler dağılmış; devlet her yönden güçsüz hale gelmiştir. Elbette bu mesajların vaka zamanından ziyade anlatma zamanıyla ilgili olduğu söylenebilir. Çünkü geçmişte Türk milleti nasıl bulunduğu coğrafyanın hâkimi olmuşsa, gücü sayesinde herkesin kardeşçe yaşamasını temin etmişse, bugün de bulunduğu coğrafyada bunu sağlayabileceği vurgulanır. Oyunlarda Türkçülük ve İslâmcılık ideallerini birleştirme prensibine bağlı olarak, dönemin siyasetine uygun bir siyasî birliğe işaret edildiği görülür (Şengül 2008b, 115).

Meşrutiyet döneminde işlenen siyasî düşüncelerden biri de "Halkçılık" düşüncesidir. Ziya Gökalp'in "Halka Doğru" başlığı altında sistemleştirdiği bu düşünce, Millî Mücadele yıllarıyla birleştirilerek anlatılır.¹³

Meşrutiyet dönemi Türk tiyatrosunda yukarıda ifade etmeye çalıştığımız siyasî ideolojilerden başka, diğer siyasî yaklaşımları ihtiva eden eserlerin de olduğunu görüyoruz.¹⁴ Bu

¹³ Söz konusu dönemde, halkçılık düşüncesinin tiyatro vadisindeki en çalışkan ismi Tunalı Hilmi'dir. *Memiş Çavuş* serisi altında yayınladığı *Mebuslar Meclisi Kapısında Bir Köylü* (1326), *Büyük Millet Meclisi Azalarından Memiş Çavuş Sayoanda* (1338), *Köylü Memiş Çavuş Ankara'da "Halk Dersleri" Kürsüsünde* (1339), *Memiş Çavuş Rüyaada* (1339) gibi piyeslerle halkçılık düşüncesini tiyatroya taşır. Halit Fahri'nin *Baykuş* (1332), Mehmet Sadullah'ın *Köylü Mûrşidi* (1329) gibi kalem tecrübeleri de aynı düşünceleri dikkatlere sunar. İhtilalci bir karaktere sahip olan Memiş Çavuş, Cumhuriyetten sonra Zonguldak Milletvekili olarak parlamentoya girip, İnkılâpların yerleşip kökleşmesinde önemli hizmetleri olan Tunalı Hilmi Bey'i yansıtır.

¹⁴ Meşrutiyet tiyatrosunda diğer siyasî yaklaşımları anlatan oyunlar: Salâh Cımcöz ve Celâl Esat'ın *Selim-i Salis* (1330), Ali Haydar Emir'in *Sultan Selim-i Salis* (1325), Müfit Ratb'ın *Selim-i Salis* (1326), Ali Ekrem'in *Yavuz Sultan Selim* (1326) ve A. Faik'in *Şahin Giray* (1334) isimli çalışmalarıdır. Hüseyin Câvid'in dinlerin birleştirilmesi (tevhid-i edyan) düşüncesini savun-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

düşünceleri çeşitli zamanlarda yaşanmış tarihî kişi ve olaylarla birlikte veren oyunların tamamına yakınında, yenilik yapmak isteyenlerle yeniliğe karşı çıkanların mücadelesi anlatılır. Yenilikçi olmanın zorlukları ve yeniliğe karşı çıkanların, inkılâpçıların işlerini ne kadar zorlaştırdığı vurgulanır.

Meşrutiyet dönemi tiyatrolarında az da olsa taht kavgaları ve bu kavgaların sebep olduğu olumsuzluklara da yer verilmiştir.¹⁵ Bunun yanında yine aynı konuda yazılmış ve çeşitli topluluklarca temsil edilmiş, yazarı tespit edilemeyen oyunlar da vardır. Örneğin, Lâle devrine ait bir faciayı anlatan ve Cellât Kara Mustafa, Bekri Mustafa, Efe Merzuk gibi gerçekten yaşamış şahsiyetlerin yer aldığı *Cellât Kara Mustafa* oyunu böyledir. (And 1971, 215).

Bu dönemde konusunu tarihten alan oyunların büyük bir kısmı Sultan II. Abdülhamit dönemini anlatan tiyatro eserleridir. Bu eserlerin neredeyse tamamına yakını Sultan Abdülhamit'in şahsiyeti ve uyguladığı rejimi tenkit etmek maksadıyla kaleme alınmıştır. İttihad ve Terakkî'nin iktidara gelmesinden hemen sonra, alelâcele yazılmış ve birçoğu temsil edilmiş eserlerin, sanat kaygısından uzak oldukları görülmektedir. Sultan Abdülhamit yönetimini tenkit eden ve 31 Mart Vakası, Şemsi Paşa Olayı, Babıâli Baskını, siyasî parti çekişmeleri gibi Meşrutiyet sonrası gelişmeleri anlatan oyunlar, bir dönemin siyasî anlayışının değerlendirilmesi açısından önemlidir.¹⁶

duğu *Şeyh San'an* (1918), sosyalizmi bir fikir hareketi olarak anlattığı *Şeyda* (1917) bu konulardan biraz daha farklı bir şekilde ele alınır.

¹⁵ Yusuf Niyazi'nin *Mazlum Şehzadeler yahut Hürrem Sultan*¹⁵ (1325), Çorlulu M. Fevzi'nin *Hürrem Sultan* (1340), Müfit Ratıp ve Refik Halit'in *Kaniye Müdafası ve Tiryaki Hasan Paşa* (1910), Selami İzzet Sedes'in *Mazlum Şehzade* (1909), İbnürrefik Ahmet Nuri'nin *Alemdar* (1910) ve Vedat Örfi'nin *Bir Af... Bir Yemin* (1338) isimli oyunları taht kavgaları ve bu kavgaların sebep olduğu olumsuzlukları anlatır.

¹⁶ Bu konularda yazılan oyunlar şunlardır: Ahmet Bahri *Gasb ve Nedamet ve yine İhânet* (1326), Mithat Cemal *Kemâl* (1328), Moralizâde Vassaf Kadri *Mukaddeme-i İnkılâp* (1325), *Sultan Murad*¹⁶ (1328), *Yıldız Faciaları* (1327), *Çakıcı'nın İlk Kurşunu* (1335), M. Sezai *Mithat Paşa Yahut Hükm-i İdam*¹⁶ (1328), Doktor Kâmil *Dönmez Yüz yahut Hürriyet Ordusu*¹⁶ (1909), *Canlı Cenaze yahut Yıldız'da Meşrutiyet Telaşları* (1325), *Bükülmez Kol yahut 10 Temmuz* (1325), Abdulhalim Memduh-Refik Nevzat *Abdülhamit ve Genç Bir Harem Ağası* (1327), Fehime Nüzhet *Bir Zâlimin Encâmı* (1324), *Adalet Yerini Buldu* (1326), Mehmet İhsan *Mesâib-i İstibâd* (1324), *Hırs-ı Saltanat yahut İntikâm-ı*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Cumhuriyet öncesi Türk tiyatrosunda devrin siyasi görüşünü, bir tarihî şahsiyetten hareketle anlatan oyunlar da vardır.¹⁷ Bu oyunlar vasıtasıyla yaşanan siyasî gelişmelere farklı cephelerden bakılmaya çalışılmıştır. Asrın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti ile beraber hemen hemen bütün Avrupa'nın etkilendiği Birinci Dünya Savaşı'nın, insanımız üzerindeki olumsuz etkisi ve Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü zor durumlar bu dönem tiyatrolarında anlatılmıştır. Savaşın devam ettiği sırada, Başkumandanlığın daveti üzerine 11 Temmuz 1915'te Çanakkale'ye giden

Meşrû-ı Millet (1327), *Ermeni Mazlumları yahut Fedakâr Bir Türk Zabiti* (1324), *Fuad Mesâib-i İstibdâttan Sansür Darbeleri* (1325), *Hüseyin Nazmi Genç Zâbit yahut İstibdâd Zulümleri* (1326) *Ali Haydar Emir Nereye?* (1337), *Şehbenderzâde Ahmet Hilmi İstibdâdın Vahşetleri yahut Bir Fedâkârın Ölümü* (1326), *Selânikli Hilmi Menfiler yahut Felâket-i İstibdâd* (1327), *Mehmet Burhaneddin Fehim Paşa*¹⁶ (1327), *Arap İzzet Tut Tut Kaçıyor Millet Haini* (1324), *Ruhsan Nevvare-Tahsin Nahit Jön Türk* (1325), *Halil Rüştü 10 Temmuz 1324* (1324), *Hüseyin Nadir Devr-i Sabıkta Vükelâ* (1326), *Sâid Hikmet Mâzi ve Âti* (1325), *Enis Avni (Aka Gündüz) Aşk ve İstibdâd* (1325), *Kâzım Nâmi Nasıl Oldu?* (1326), *İbnülcemal Ahmet Tevfik İstibdâdın Son Günü yahut Zavallı Valide* (1326), *Yusuf Niyazi Hafîye Mel'ânetleri* (1328), *Yusuf Niyazi Ebul-Kemâl Mülevves yahut Bir Casusun Akibeti* (1328), *Halil İbrahim Rüşvetle Mesned* (1326), *Vâhit Lütfi Hafîye Darbesi yahut Bir Kızın İntikamı* (1327), *Hüseyin Suat Şehbal yahut İstibdâdın Son Perdesi* (1324), *Bitlisli Rıza Suat İzmir'in İşgali* (1339), *Muhiddin Mekki Güzel Rumeli* (1331), *Safvet Nezihi İzah ve İstizah* (1325), *Garibeler* (1325), *Ahmet Cevat Yıldız'ın Sonu* (1325), *Süleyman Sırrı (Süleyman Külçe) Şemsi Paşa ve 24 Haziran*¹⁶ (1327), (Bu oyun sonradan geliştirilerek, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet* (1944) ismiyle kitap halinde yayımlanmıştır.) ve *İhsan Adlî'nin Haile-i Mahmut Şevket Hürriyet Kurbanları* (1335). Söz konusu dönemde yazılan ve çeşitli topluluklarca sahnelenen birçok oyunun olduğu bilinmektedir. Özellikle 1908-1910 yılları arasında sahnelenen oyunların Sultan II. Abdülhamit dönemini değerlendirdiği ve II. Meşrutiyet'in heyecanıyla kaleme alındığı görülür. Sayıları bir hayli olan bu oyunlardan birkaç örnek verelim. Hüseyin Kâzım *Son Darbe* (1908), Hüseyin Kâmi *Sabah-ı Hürriyet* (1908), Hasip Bey'in *Hafîye Faciaları* (1908), Celâl Nuri Bey *Abdülhamid-i Sani* (1910) isimli oyunlarının yanında yazarı bilinmeyen ve metni elimizde olmayan, temsil edildiğini o dönemin matbuatındaki ilân ve çeşitli yazılardan öğrendiğimiz oyunların olduğunu hatırlatalım. Yine bu dönemde yabancıların devrin siyasî tarihini farklı bir cepheden inceledikleri oyunların sahnelendiğini yine aynı şekilde öğreniyoruz. Örneğin Léon Créto'un *Union et Progrès ou La Nouvelle Turquie (İttihat ve Terakki veya Genç Türkiye)* (1908) böyle bir oyundur.

¹⁷ Faik Ali'nin *Nedim ve Lâle Devri* (1916), İrfan Emin'in *Osman Gazi* (1331) isimli oyunları böyledir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

birçok sanatkâr, dönüşte bu gezi ile ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirdikleri yazılarının yanında, Çanakkale Savaşlarını ve değişik cephelerdeki mücadeleleri tiyatronun imkânlarıyla anlattılar.¹⁸ Bu oyunlarda savaşın kötülüklerinin anlatılmasının yanında, Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı'nın aleyhine sonuçlanmasından sonra devletin içine düştüğü zorluklar da ele alınır. II. Meşrutiyet döneminde İşlenen bu konu, Cumhuriyet dönemi yazarlarının da dikkatini çekmiştir (Enginün 1986, 111-129).

Meşrutiyet ve Cumhuriyet tiyatrosunda ortak konulardan biri de ya tamamen veya kısmen kaybedilen toprakların ele alınmış olmasıdır. Bu konuda yazılan oyunlarda zaman zaman buraların hangi şartlarda ele geçirildiği de anlatılarak, kaybedilmesinden duyulan rahatsızlık dile getirilir. Söz konusu dönemlerde Girit, Kıbrıs, Kırım, Balkanlar ve Trablusgarp'ı kaybetme sebepleri üzerinde durulmuş, buralarda Osmanlı Devleti'nin uyguladığı politika eleştirilmiştir. Bu oyunlar içinde Kıbrıs'ı anlatan eserlerin Cumhuriyetten sonra yazılmaya başlandığı görülmektedir. Meşrutiyet döneminde daha çok Girit üzerinde durulmuştur. Girit'in stratejik konumu itibarıyla Osmanlı Devleti için çok büyük önem arz etmiş olması, bu adanın Türk tiyatrosuna konu olmasını sağlamıştır. Bu konuda yazılan oyunlarla ilgili değerlendirmeyi yukarıda kısaca yaptığımız için, kaybedilmesinden rahatsızlık duyulan diğer Türk yurtlarını anlatan oyunlara kısaca bakalım.

Bu dönem Türk tiyatrosunda değişik cepheleriyle ele alınıp işlenen ve kaybedilmesinden üzüntü duyulan topraklar arasında Kırım'da vardır.¹⁹ Özellikle Mirzaların çağdaş düşüncelerden uzak oluşu ve Kırım Hanları üzerindeki etkileri, Rus siyasetiyle birlikte ele alınmış ve bu konuda Osmanlı'nın siyasî çaresizliği dikkatlere sunulmuştur.

¹⁸ Bu konuda yazılan eserler şunlardır: Bulgurluzade Rıza'nın *Câniler Saltanatı* (1919), Muhiddin Baha'nın *Halife Ordusu (Halife Ordusu Mısır ve Kafkas'ta)* (1331), Abdülhalim Hadi'nin *Şefika* (1920), Muhiddin Mekki'nin *Vatan Daha Güzel* (1330), Aka Gündüz'ün *Muhterem Katil* (1330), A. Fahri'nin *Solgun* (1335), Mithat Cemâl'in *Yirmisekiz Kânunuevvel* (1334), Faik Ali'nin *Payıtaht'ın Kapısında* (1337), İbrahim Alâeddin'in *Sulh ve Harb* (1338) isimli eserleriyle, Feyzullah Sâcid'in *Yaratılış Cilvesi* (1919) ve Mehmet Rauf'un *Dilenci* (1325).

¹⁹ Karsızade Mehmet'in *Feth Giray* (1328) ve A. Faik'in *Şahin Giray* (1334) isimli oyunları bu dönemde Kırım meselesini ele alan oyunlardır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Meşrutiyet sonrası Türk tiyatrosunu en fazla meşgul eden hadiselerden biri de kaybedilen Balkan topraklarıdır. Buralarda gelişen olaylar ve coğrafya insanı Türk tiyatrosunun konuları arasındadır.²⁰ Uzun yıllardır Osmanlı Devleti'nin bünyesinde yaşayan ve devletin bütün nimetlerinden faydalanan Balkan halklarının ihaneti karşısında Türk aydını sessiz kalmamış, diğer savaşlarda olduğu gibi, bu savaşın üzüntüsünü de tiyatroya taşımıştır.

İttihat ve Terakki'nin iktidarda karşılaştığı en büyük problem, siyasî ve içtimaî bünyemizi derinden sarsan savaşlar olmuştur. Bu hadiselerin ilki İtalyanların Trablusgarp'ı 1911'de işgal etmeleridir. Bütün bu imkânsızlıklara rağmen, imdada koşan idealist subayların İtalyanlarla yaptığı çetin mücadele, bu dönemdeki tiyatro eserlerine de yansımıştır.²¹ Eser kahramanları, genelde genç Türk zabitleridir. Bu konuda kaleme alınan oyunlardan sadece ikisinin metni elimizdedir.

Türk cemiyet hayatını birçok yönden etkileyen Batı medeniyeti, edebî yeniliğin yanında, Türk insanının hayata bakışını da değiştirmiştir. Tarihe yönelik bu değişimin bir sonucudur. Konu-

²⁰ Süleyman Sırrı'nın *Gayz* (1328), Melekzade Fuat'ın *Edirne Müdafası yahut Şükrü Paşa* (1329), Mehmet Sırrı'nın *Türk Kanı* (1329), Muhittin Mekki'nin *Güzel Rumeli* (1331) isimli eserleri Balkanlarda yaşanan gelişmeleri anlatır. Ayrıca bu dönemde yazılan birçok oyunun çeşitli topluluklarca sahnelenildiğini biliyoruz. *Türkler, Bulgarlar ve Namus* (1913), *Edirne'nin İstirdadı* (1913), *Ölmez Duygu* (1913), *Edirne Yolunda-Bulgar Vahşetleri* (1913), *Sönmez Ateş* (1913), *Osmanlıların Rumeliye Müruru* (1913), *Sevgili Edirne'mizin İstirdadı yahut Osmanlı Ordusu Vazifesini Görüyor* (1913) isimleriyle sahnelenen oyunlar Balkanlar meselesini işler. Bkz., (And 1971, 220).

²¹ Bunlar, Mehmet Râif'in *Osmanlı-İtalya Trablusgarp Muharebesi yahut Osmanlı Muzafferiyeti* (1327), ve Abdurrahman Ali'nin *Devlet-i Aliyye-İtalya Muharebesi yahut General Canova'nın Nedâmeti* (1328) isimli oyunlarıdır. Bunlardan başka metni elimizde olmayan ve temsil edildiklerini çeşitli yayın organlarından öğrendiğimiz aynı konuda oyunlar da vardır. Örneğin Mısırlılar Kulübü Heyeti'nin Trablusgarp Muharebesi yararına *Şüheda-yı Vatanıye* isminde Arapça bir oyun sahneye koyduğu o dönme matbuatında kayıtlıdır. Yine Muhsin Ertuğrul'un *İntihar* (1911) oyunuyla beraber, *Türk Özü-Türk Sözü* (1911), *Satvet-i Osmaniye yahut Vatan Müdafileri* (1911), *Sultan Adli yahut Trablusgarp Vak'ası* (1914), *Trablusgarp* (1911) isimli piyesler de Trablusgarp meselesini konu alan ve 1911 ile 1914 tarihleri arasında çeşitli topluluklarca sahnelenen eserlerdir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

sunu Türk tarihinden alan eserler sadece tarihî malzemeyi kendi şartlarında incelemek şeklinde kalmamış, dünden hareketle yarını kurma endişesi de bu eserlere yön vermiştir. Osmanlı Devleti'nin müesseselerini yeni baştan düzenlemek, Türk insanını bir siyasî birlik içerisinde, ortak idealler etrafında yeniden toparlama gayreti, tarihe ait malzemenin dikkatlere sunulmasına vesile olmuştur. Bu itibarla bu dönemde yazılan birçok eserde anlatma zamanı ile vaka zamanı arasında benzerlikler söz konusudur.

V. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu içinde tarihî oyunlar önemli bir yekûnu oluşturmanın yanında, işlediği konular ve Türk tarihine getirdiği yorumlar açısından da oldukça önemlidir. Bu dönemde yazılan tiyatrolar başlangıçta Millî Mücadele, yeni kurulan devletin heyecanı ve bir ulus-devlet olması gibi sebeplerden dolayı sınırlı konuları içerse de, zamanla dış dünyada yaşanan gelişmeler tarihe yönelişi gerekli kılmış ve Türk tarihi yeniden ve farklı bakış açıları ile değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Cumhuriyet öncesi Türk tiyatrosunun konularından çok azı bu dönem sanatkarlarını meşgul etmiştir. Türk tiyatrosunun gündemini daha çok, yaşanan olaylar ve dış dünyadaki gelişmeler belirlemiştir. Osmanlı tarihinden özellikle taht kavgaları, kaybedilen toprakların sebep olduğu üzüntü ve bu toprakların kaybedilmesine sebep olan Osmanlı politikası Cumhuriyet dönemi tiyatrolarının gündeminde yer almıştır.

Cumhuriyet döneminde yazılan ve tarihî malzemeyi kullanan Türk tiyatrosunu sekiz ana başlıkta değerlendireceğimizi belirtmiştik. Konuya geçmeden bu başlıklar altında hangi konuların işlendiğine kısaca değinelim. Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu, İslâm öncesi Türk tarihi, Türk mitolojisi, Türk destan ve efsaneleri, halk hikâyeleri (Dede Korkut, Köroğlu, Kozanoğlu), Türk mistikleri (Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hoca Ahmet Yesevî Dervişleri), Selçuklu dönemi, Osmanlı dönemi (Osmanlı devlet yapılanması, Osmanlı devlet düzeninin sorgulanması, Osmanlı devleti ile özdeşleşmiş mekânlar, Osmanlı devlet, ilim ve sanat adamları, Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi, Osmanlı dönemindeki savaşlar, Osmanlı dönemi siyasî hayatının

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

sorgulanması, saray entrikaları ve taht kavgaları, saray dışında yaşanan siyasî olayların sebep olduğu olumsuzluklar, Osmanlı döneminin siyasî ve toplumsal olayları), Atatürk, Millî Mücadele ve Cumhuriyet süreci (Atatürk, Millî Mücadele ve Atatürk'ün Cumhuriyetin kurulmasındaki rolü, Millî Mücadele ruhu, bağımsızlık temasının vurgulanması, Millî Mücadele'nin zor şartları, Millî Mücadele yıllarına ait kişisel kahramanlıklar, Millî Mücadele'de din adamının yerinin sorgulanması, Millî Mücadele taraftarları ile Millî Mücadele'ye karşı çıkanların karşılaştırılması, Millî Mücadele yıllarında düşmanın yaptığı kötülükler, Cumhuriyet rejiminin önemi ve önceki rejimle mukayesesi, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra gelişen olaylar, Cumhuriyetle özdeşleşmiş sanat ve kültür adamları) ve Türkiye dışında gelişen olaylar (Kıbrıs, Kırım, Kore, Balkanlar) gibi konuları işlemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin her şeyden önce bir ulus-devlet oluşu Cumhuriyetin ilk dönemindeki yazarları Eski Türk tarihine, destan, efsane ve mitolojiye yöneltmiştir. Yine bu dönemde yeni kurulan devletin ilke ve prensipleri, Millî Mücadele'nin zor şartları, bu süreçte kazanılan zaferler ve Türk halkının Millî Mücadele'deki rolü anlatılmıştır. Bu oyunların hemen hemen hepsinde Mustafa Kemal'in Millî Mücadele, Yeni Türk devletinin kuruluşu ve Cumhuriyetin temel prensiplerinin belirlenmesindeki rolüne işaret edilmiştir. Anadolu'nun fethi, Osmanlı'nın bu topraklar üzerinde kurduğu medeniyet, Anadolu'ya Türk ve İslâm mührünün vurulmasında mistiklerin rolü ve Cumhuriyet sonrası çeşitli toplumsal, siyasî ve kültürel olayları bu dönem tiyatrosunca değerlendirilmiştir. Başta tiyatro olmak üzere, diğer tahkiyeli eserlerin bu tip konuları sıklıkla işlemesinin elbette bir anlamı vardır. Okumayı pek sevmeyen toplumlarda, bireye ulaşmanın en emin ve en kolay yollarından biri, eğlenceyle iç içe geçmiş tahkiyedir. Özellikle Cumhuriyet döneminde yazılan eserlerin birçoğu bu anlayışla kaleme alınmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yılı dolayısıyla bütün yurttan geniş bir katılımı kutlanan törenlerin içinde tiyatrosunun önemli bir yere sahip olması bu yüzdendir. Bu dönemde yazılan oyunlardan birçoğu, yeni devletin köy politikasını, millî kimlik ve tarih şuurunu işler. Cumhuriyetin kurulmasından sonra sosyal ve siyasî hayatımızda, özellikle kırsal kesimde meydana gelen olumlu değişimler, bu oyunlarda önemli bir yer

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

tutar. Halkevleri bünyesinde kurulan tiyatro grupları, memleketin birçok köşesinde verdikleri temsillerle bir ulus bilinci oluşturmak, Cumhuriyeti ve temel prensiplerini tanıtmak isterler. Hatta hava şartlarından dolayı dekor götüremedikleri köylerde halkı kahvehanelere veya köy odalarına toplayarak bu temsilleri okumaları, bu anlayışın bir gereğidir. Bu dönemde yazılan oyunlar içinde köy meselelerini anlatan çok fazla oyun vardır. 1950'ye kadar yazılan ve bir şekilde tarihi öğelere yer verilen oyunlarda bile köy hayatı anlatılır. 1950'den sonra yazılan oyunlar ise, köy sorunları ile bunalan Cumhuriyet tiyatrosunu, başta Osmanlı olmak üzere çeşitli tarihî konuları anlatmak suretiyle rahatlatır.

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunun Türk Mitolojisi, Türk destan ve efsaneleri ile İslâmiyet öncesi Türk tarihini konu alan eserleri, Türk tarihine yönelişin kapılarını açar. Bu oyunlardan büyük bir kısmı Cumhuriyetin ilk döneminde yazılmıştır. Yeni devleti kuran Türk kimliğini anlatma ve tanıtmaya taşıyan bu oyunlarla uluslaşma süreci desteklenmek istenir.²² Türk tarihinin derinliklerinden Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya kadar geçen sürecin destanının anlatan yazarlar, İslâmiyet öncesi eski Türk Anayurdu'nda geçen olaylarla yeni nesil arasında bağlantılar kurar. Yeni neslin çalışkanlığı, dürüstlüğü ve devletlerine olan bağlılığının Türk insanının tarihî mirası olduğunu anlatırlar. Bu yüzden vatana ve töreye ihanet eden insanların karşısına çocukları çıkarılır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yazılan bu tip oyunlar, bu yönüyle

²² İslâm öncesi Türk tarihine ait mitolojik ve tarihî bilgilerin; Türk destan ve efsanelerinin değerlendirildiği oyunlar, yazılış tarihlerine göre şunlardır: Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Akın* (1932), *Özyurt* (1932), Hayrettin İlhan'ın *Altın Yay* (1932), Yaşar Nabi'nin *Mete* (1932), Behçet Kemal'in *Ergenekon* (1933), Çoban (1933), Nazmi Tonbuş'un *Çorumlu* (1933), *Attila* (1935), S. Behzat'ın *Attila'nın Düğünü* (1934), Münir Hayri Egelî'nin *Bay Önder* (1934), Feyzi Kutlu'nun *Timurhan* (1934), A. İsmet'in *Sümer Ülkerleri* (1934), Abdülhak Hâmi'nin *Hakan* (1935), Vehbi Cem Aşkun'un *Oğuz Destanı* (1935), T. Berberoğlu'nun *Türk Kanı* (1941), Hakkı Günal'ın *Bozkurt* (1941), Hüsnü Yıldız'ın *Mete* (1960), Selahattin Batu'nun *Oğuzata* (1961), Mehmet Faruk Gürtunca'nın *Oğuz Han* (1971), İ. Muzaffer Biğ'in *Mete* (1974), Ayhan Gültaş'ın *Destan Yaratan Kahramanlar* (1976), Ülkü Ayvaz'ın *Troya'yı Özlüyorum* (1992), Zeynep Avcı'nın *Gilgamiş* (1994), Osman Türkay'ın *Ölümsüzlük Acısı* (1999), Güngör Dilmen'in *Ben Anadolu* (1998), *Akad'ın Yayı* (1998) ve *Troya İçinde Vurdular Beni* (tarihsiz), Murathan Mungan'ın *Geyikler Lanetler* (1992).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Osmanlı-Cumhuriyet ilişkisini hatırlatır. Bu anlatım dönemin siyasî hayatına uygundur. Geçmişte nasıl babalarının yerine geçen oğulları gittikleri yerlerde şehir kurmuş, oralara medeniyet götürmüşse, bugün de onların çocukları bu topraklar üzerinde yeniden en güçlü medeniyeti kuracaklardır. Söz konusu oyunların bir kısmına göre Türkler, gittikleri her yere uygarlık götürmüşler, bir nevi “Uygarlık Tanrısı” görevi yapmışlardır.²³ Türk milletinin devlet kurma idealinin anlatıldığı bu oyunların, millî bütünlüğümüzü dönemin heyecanı içerisinde çok başarılı bir şekilde anlattığı görülür. Birçok oyunda Mete ile Atatürk’ü özdeşleştirilir. Çöken Osmanlı Devleti’nden genç bir Cumhuriyetin çıkması, Mete ve Atatürk arasındaki ilginç benzerliklere bağlanılarak anlatılır (Asilyazıcı 1982, 126). Oyunların, Türkiye Cumhuriyeti’nin millî bir devlet olması idealiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu oyunlarda Türk milletinin uygarlığın kurucusu olduğu hatırlatılarak, sahip olduğu erdemlere vurgu yapılır. Oyunlar, millî kimlik bilincini ve milletin kendine olan güvenini yeniden kazandırmayı amaçlar. Bu oyunlarda Türk kimliğine yakıştırılan barbar sözcüğüne karşı çıkan yazarlar, dönemin heyecanına uygun bir milliyetçi anlayışla Türk milletini yüceltirler. Türk tarihinin bir bütün olduğu tezinin işlendiği oyunlarda, Türklerin kendi aralarında yaptıkları savaşların sebep olduğu bölünmelerin ve yıkımın diğer unsurlarla yapılan savaşlardan çok daha derin olduğu fikri işlenerek, bütünlüğe zarar veren olaylar ve tarihî şahsiyetler eleştirilir.

Cumhuriyet tiyatroları içinde, alışlagelmiş tarzın dışında anlatımlar da vardır. Mesele tarih soyutlaştırılarak milletleri yargıladığı anlatımlara başvurulur. Bir çocukla konuşan İhtiyar Tarih, Türklerden başka herkesin kendine ihanet ettiğini belirterek, Mete’nin çok bilinen hikâyesini nakleder.

²³ Bu dönemde Türk tarihine yönelişin arkasında, tarihin uluslaşma sürecine yapacağı katkılar düşünülmüştür. Bu maksatla yazılan eserlerden bir kısmı bu yüzden popülist bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Çankaya’ya topladığı sanatçılarla sohbetler ve tartışmalar yapan Atatürk’ün Halide Edip’ten Millî Mücadele’ya ait gözlemlerini ve Faruk Nafiz’den Türk tarihinin eski devirlerini yazmasını istemesi, edebiyatın toplum üzerinde yarattığı büyük tesiri bilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bilgiler için bkz., (Ercilasun 1997, 422).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Bu dönemde yazılan ve Türk destanlarından değişik motifler taşıyan oyunlar, Türk kimliğinin üstünlüğünü, Türk milletinin tarih boyunca kurduğu değişik medeniyetlerden hareketle anlatırlar. Oyunlarda Oğuz Kağan ile Atatürk'ü birleştirme gayreti sezilir. Bu oyunlar eski Türk kahramanlarının yaşayışlarını masal havası içerisinde vererek; sevgi, saygı, birlik, bağlılık, yurt sevgisi, gibi unsurları anlatarak Türklük bilincini kuvvetlendirmek isterler.

Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrolarında konusunu Türk tarihinden alan tiyatrolar arasında tarih ve mitolojinin iç içe verildiği oyunlar da vardır. Sümerleri Türk sayan anlayışla (Bkz., Memiş 2002a, 55-56; Memiş 2002b, 137-139; Şapolyo 1965, 5-16) kaleme alan, Sümerleri Türk milletinin büyük bir kolu olarak gören oyunlarda, Sümerlerin birbirleriyle yaptıkları savaşlar sonucu zayıf düşmeleri ve yüz yirmi beş yıl Guti hâkimiyetinde kaldıktan sonra Uruk Valisi olan Utku-Kegal tarafından kurtarılışları anlatılır. Dünyada hiçbir şeye yenilmeyen ve gücünün, kuvvetinin ölümsüzleşmesine çalışan Gılgamış'ın "ölümsüzlük" mücadelesinden M.Ö. XIII yüzyılda yapılan "Troya Savaşı"na kadar Anadolu kaynaklı mitolojilerden ve tarihten derlenen yaşam öykülerinden hareketle yazılan oyunların yanında Anadolu'daki kadının tarihsel ve mitolojik evrimini anlatan Tanrıça Kybele'den Halide Edip'e kadar geçen sürede mitolojik ve tarihsel kahramanları dikkatlere sunan oyunlar da vardır. Bu oyunlarda Kybele, Berber, Niobe, Hekabe gibi mitolojik kahramanlar ile Andromache, Lydia, Thedora, Anna Komenna, Nilüfe Hatun, Nasrettin Hoca'nın Karısı, Hafsa Sultan, Hürrem Sultan, Şair Nigâr Hanım ve Halide Edip gibi tarihsel şahsiyetlerin yaşam öyküleri verilir. Anadolu medeniyetinin mitolojiden hareketle anlatıldığı ve bu medeniyetin Anadolu'da yaşayan toplumların ortak medeniyeti olduğu fikrini destekleyen eserlerde, insanlığın barışa olan ihtiyacı vurgulanır.

Eski Türk tarihini, Türk mitolojisini, Türk destanlarını Anadolu ve Mezopotamya efsanelerini eserlerine konu edinen sanatkarlar için tarihî malzeme, düşüncelerini ve özellikle siyasî endişelerini anlatmak bakımından çok iyi birer kaynaktır. Bu eserlerle bir tarih şuuru vermeyi ve kimlik bilinci geliştirmeyi amaçlarken eserlerden bazıları, dönemin siyasî ideolojisine uygun olarak kaleme alınmıştır. Eserlerin bir kısmı, devrin heyecanına bağlı olarak tarih, kültür tarihi ve sosyolojik temellerden uzaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Eserlerin birçoğunda bazı yönleriyle Türk hayatına model teşkil edebilecek şahıslar geliştirilmeye çalışılır. Atası, devlete ve törelere ihanet etse bile, onların çocukları ortaya çıkarak, yapılan yanlışlıkları düzeltmeye çalışırlar. Böylece sanatkarların büyük bir kısmı, geçmişten harekete geleceği kurma endişesi taşırlar. Devrin tarih anlayışına uygun olarak kaleme alınan bu eserler, ideolojik temelleri bakımından yepyeni bir tarihçilik anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Cumhuriyet tiyatrolarında Dede Korkut, Köroğlu ve Kozanoğlu gibi bir kısmı mitoloji kaynaklı halk hikâyelerinin de oyunlaştırıldığını görüyoruz. Bunlar arasında en fazla Dede Korkut hikâyelerine yer verilmiştir.²⁴ Türk edebiyatının en önemli sözlü ürünlerinden biri, hiç şüphesiz Dede Korkut hikâyeleridir. Hikâyeler, muhtevasında barındırdığı kültürel öğelerden dolayı âdeta bir Türklük belgesidir. Türk aydınının ulus-devlet sürecinde bu verimli kaynaktan yeterince faydalanamadığını söylemekle birlikte, özellikle Cumhuriyet döneminde bu hikâyelerin asıllarına sadık kalınarak oyunlaştırıldığı görülür.

Dede Korkut hikâyelerindeki “adalet, mücadele, kahramanlık, cesaret, sadakat, töreye bağlılık, fedakârlık” gibi öğelere vurgu yapan ve çoğu bu hikâyelerin isimlerini alan oyunlarda, Türk milletinin gücünü, büyüklüğünü, Türklerdeki vatan sevgisini, tarih boyunca ortaya koyduğu kahramanlığı anlatılır. Türk milletini adaletin, cesaretin, yiğitliğin yeryüzündeki önemli bir temsilcisi olarak göstermek isteyen oyunlar, her şeyden önce bir ulus bilinci geliştirmeyi amaçlamaktadır. Cumhuriyet tiyatrosu, Dede Korkut hikâyeleri içinde en çok Deli Dumrul ve Boğaç Han hikâyelerine ilgi göstermiştir. Bazı oyunlarda bu hikâyelerin aslına sadık kalındığı; bazılarında ise, hikâyelerin bazı bölümlerinden is-

²⁴ Bu başlık altında inceleyeceğimiz oyunlar şunlardır: İffet Halim (Oruz)'in *Burla* (1933), Şükrü Dölen'in *Tarih Bizim* (1943), Suat Taşer'in *Deli Dumrul* (1962), Mevlüt Uluğtekin Yılmaz'ın *Deli Dumrul* (1988), Güngör Dilmen'in *Deli Dumrul* (1998), Rahmi Özen'in *Boğaç Han Destanı* (1997), Füzüzan Toprak'ın *Boğaç Han* (1973), Abay Dağlı'nın *Dede Korkut* (1977), Turgay Nar'ın *Tepegöz* (1994), Turan Oflazoğlu'nun *Korkut Ata* (1998), Muharrem Gürses'in *Köroğlu* (1945), Ahmet Kudsi Tecer'in *Koçyiğit Köroğlu* (1988), Sabahattin Engin'in *Köroğlu* (1996) ve Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Kozanoğlu* (1944).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

tifade edildiği veya bu hikâyelere ait öğelere yer verildiği görülmektedir. Bu oyunlardan bir kısmı, adaletsizliğin toplumun sosyal bünyesinde sebep olduğu tahribat üzerine geliştirilir. Özellikle Deli Dumrul'un anlatıldığı oyunların teması, Deli Dumrul, Dede Korkut ve Azrail arasındaki çatışmaya bağlı olarak verilir. Mitolojik malzemenin de kullandığı bazı oyunlarda, bütün insanlığın savaşların sebep olduğu talan ve yoksulluktan dolayı, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı anlatılır. Sevgiyi ve kardeşliği esas alan bir düşüncenin temsilcisi konumunda olan Dede Korkut, herkese iyilik yapmayı, dürüstlüğü, çalışkanlığı, doğru sözlü olmayı öğütler. Özellikle devleti yönetenlerin bu konuda daha dikkatli ve adaletli olması gerektiğini vurgular. Korkut Ata'nın bütün bilgeliğine rağmen, ölüme direnemeyişi ve teslimiyetinin anlatıldığı bazı oyunlarda, Azrail'den Kopuz çalıp, öykü anlattığı müddetçe yaşayacağına dair söz alan Korkut Ata, esas ölümsüzlüğün çalışmakla, bilgeliikle ve iyilik yaparak bırakılmış olan bir isimle mümkün olabileceğini anlar. Sağlıklı bir toplum bilinci oluşturmak açısından oldukça zengin olan Dede Korkut hikâyeleri, Türk kültürünün dün ile bugünü arasında oluşturulan bir kültür köprüsü niteliğindedir. Dede Korkut hikâyelerini değişik cepheleriyle ele alınan bu oyunlar, her şeyden önce ulus-devlet felsefesinin oluşmasına katkı yapması, bir devlet adamında bulunması gereken erdemleri anlatması, binlerce yıllık Türk kültürünün geliştirdiği insanî ve ahlâkî değerleri vurgulaması bakımından dikkate değerdir (Şengül 2008d, 617-626).

Cumhuriyet tiyatrolarında sahneye taşınan konulardan biri de Köroğlu ve Kozanoğlu hikâyeleridir. Köroğlu ve Kozanoğlu hikâyelerinin temelinde bulunan mağdur edilme, kahramanlık ve haksızlığa uğrayanlara yardım etme gibi unsurların bulunması, bu hikâyelerin tiyatroya taşınmasına vesile olmuş, eserlerdeki kahramanlık, yardımseverlik temaları ile anlatma zamanına göndermelerde bulunulmuştur.

Cumhuriyet dönemi tiyatrosu, Türk mistiklerinin yaşam felsefesi ve düşüncelerine ilgi duymuş, özellikle Cumhuriyet insanının Anadolu'dan doğan bu sevgi ırmaklarını tanımalarını istemiştir. Yaşamı ve düşünceleriyle topluma mal olmuş şahsiyetlerin edebî eserler vasıtasıyla anlatılmasının birçok faydasının olduğu şüphesizdir. Bir kere o şahsa ve fikirlere karşı bir ilgi uyandırır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Düşüncelerinin bugüne taşınmasını, tartışılmasını, güncelleşmesini ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlar. Çağdaş edebiyatlarda olduğu gibi, zaman zaman bizim edebiyatımızda da zirve insanların hayata ve insana bakışlarının çağdaş insanın bu konudaki problemlerine çare olacağını düşünülmüştür. Temeli sevgi ve hoşgörüyeye dayanan bu felsefe, tiyatronun imkânlarını da kullanarak insanımıza ulaştırılmaya çalışılmıştır.²⁵

Düşüncelerindeki derinlikten dolayı, Türk tiyatrosunda fazla yer verilmeyen Mevlâna'nın sadece iki tiyatro eserinde ele alındığını görüyoruz. Mevlâna'nın yaşam hikâyesine ve felsefesine bağlı kalmaya çalışan her iki eserde de sevgi ve hoşgörünün Mevlâna'nın hayatının özeti olduğu vurgulanır. Mevlâna-Şems ilişkisinin kıskançlıklara sebep olmasını, bilgisizliğin sebep olduğu körlükte arayan her iki oyunda, bu ilişkiyi derinleştirmek için tasavvufa müracaat edilir. Bu derinlik, güncel meselelere tasavvufî bakışın olduğu her olayda vardır. Oyunların dikkate değer bir diğer yönü, çekilen onca sıkıntı ve karşılaşılan düşmanlıklara rağmen, sonuçta sevginin ve hoşgörünün üstün gelmesidir. Her iki eser, isminden de anlaşılacağı gibi, "aşk, hoşgörü, dostluk, kavuşma" temaları üzerine kurulmuştur. Oyunlar, bu üstünlüğü vurgulamanın ötesinde çekilen sıkıntıların insanları da, düşünceleri de olgunlaştırdığını anlatır. Mevlâna bunun için iyi bir örnektir (Şengül 2008d, 587-590).

Türk mistikleri arasında tiyatronun en fazla ilgilendiği kişi Yunus Emre'dir (Tan 2000, 259-265.; Tan 2001, 42-47.; Şengül 2008e.). Yunus Emre'nin temeli sevgi ve hoşgörüyeye dayanan felsefesinin vurgulanması, bu oyunların ortak özelliğidir. Yunus Emre'yi Anadolu mistisizminin çok önemli bir ismi olarak ele alan bu oyunların hemen hepsinde Yunus Emre'nin halk arasında an-

²⁵ Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda Türk mistiklerini anlatan oyunlar şunlardır: Recep Bilginer'in *Mevlâna Âşık ve Mâşuk* (1992), *Yunus Emre* (1991), *Sevgi ve Barış* (1998), İsmet Hürmüzlü'nün *Vuslat* (2002), Necip Fazıl Kısakürek'in *Yunus Emre* (1969), Nihat Asyalı'nın *Yunus Diye Göründüm* (1986), Tanık Buğra'nın *Bir Ben Vardır Bende Benden İçeri* (tarihsiz), Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Yunus Emre* (1990), Sabahattin Engin'in *Yunus Emre* (1990), *Hacı Bektaş-ı Veli* (1996), Nezih Araz'ın *Ballar Balını Buldum* (1991), *Kutlu Melek* (1998), Sabahat Emir'in *Yunus Emre* (1993), Orhan Asena'nın *Yunus Emre* (1995), *Hünkar Bektaş Veli* (1995) ve Sönmez Atasoy'un *Bizim Yunus* (1996).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

latılan hikâyesine sadık kalınmış, ondaki hoşgörü ve insan sevgisinin kaynağı “yaratılanı yaratandan ötürü sevme” şeklinde ele alınmıştır.

Cumhuriyet tiyatrosuna kaynaklık eden zirve şahsiyetlerden biri de Hacı Bektaş Veli'dir. Onun Anadolu'ya gelip, burada yaşayan insanları irşat edişini anlatan oyunlarda ayrılığın zayıflığı ve bölünmeyi, birlikteliğin güç ve iktidarı beraberinde getirdiği tezi işlenir. Oyun tarihî öğeleri barındırdığı gibi, rivayetleri de içinde barındırır. Örneğin, Hacı Bektaş Veli'nin anlatıldığı bütün oyunlarda, Bektaş Veli'nin cenazesini yüzü nikaplı bir adamın yıkadığı, bu adamın Hacı Bektaş Veli'nin kendisi olduğu inanışına yer verilir. Eserlerin temasını Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'nun birlik ve beraberliğine yaptığı hizmet ve bu topraklarda, özellikle Müslümanlar arasında devam eden sen-ben kavgasına karşı verdiği mücadele oluşturur. Hoşgörü ve insan sevgisini her şeyin temeli sayan bir anlayışla, bütün insanlığa yardım eden Bektaş Veli, özellikle Anadolu'da, Alevî ve Sünnî Müslümanlar arasında devam eden problemlerin birbirlerini doğru tanımamaktan kaynaklandığını söyler. Gittiği her yerde Alevilik ve Sünniliğin aslında Tanrı'ya ulaşmanın iki farklı yorumu olduğunu anlatır.

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda anlatılan Türk mistikleri arasında, Anadolu'da Türk medeniyetinin kurulmasına yardımcı olan “Velî tipi” (Kaplan 1985, 120-131) diyebileceğimiz kahramanlara da yer verilir. Anadolu'nun Hoca Ahmet Yesevi ocaklarından yetişenler tarafından ne şekilde gönül fethine tabi tutulduğunun anlatıldığı bu oyunlarda masalların, efsanelerin, menkıbelerin Türk kültür tarihindeki yeri vurgulanır.

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda yer verilen konulardan biri de, Selçuklu dönemidir. Başta Malazgirt Meydan Muharebesi ve Alparslan olmak üzere Selçuklular, bu dönemde kaleme alınan oyunlarda değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İlk defa Ziya Gökalp tarafından 1922'de oyun şeklinde anlatılan Alparslan ve Malazgirt zaferi, Cumhuriyet döneminde tiyatronun imkânları ile anlatılmış, bu dönem ile Cumhuriyet arasında tarihî ve kültürel birliktelikler irdelenmiştir. Türk tarihinin çok önemli bir dönüm noktası olan Malazgirt Zaferi'nin sadece tiyatro edebiyatımızda değil, diğer edebî türlerle de yeterince değerlendirilemediği ortadadır. Çalışmaların bir kısmının Malazgirt Zaferi'nin 900. yıldö-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

nümü kutlamaları çerçevesinde açılan yarışmalara katılmak için yazıldığı düşünülürse bu konuda edebiyatımızın ne kadar eksik olduğu daha kolay anlaşılır.²⁶ Bu oyunların büyük bir kısmı Türklerin Alparslan döneminde ve Malazgirt Zaferi ile birlikte Anadolu'ya girdiği tezini savunur. Bir kısmı da Türk tarihi açısından Malazgirt Zaferi'nin önemine dikkat çekmesinin yanında, Selçuklu Devleti'nin büyük hükümdarı Alparslan'ın bir devlet adamında bulunması gereken bütün meziyetlere sahip olduğunu vurgular. Türk devlet geleneğinin öneminden, Selçuklularda ilme ve eğitime verilen değere kadar birçok unsurun vurgulandığı oyunlarda, Alparslan'ın sahip olduğu Türklük erdemleri ve kazandığı önemli başarılarıyla Türk tarihinde çok önemli bir yere sahip olduğu anlatılır. Eserlerden bir kısmında Selçuklu döneminin siyasi kavgaları, iç bünyede meydana gelen rahatsızlıklar gibi konulara da yer verilmesinin yanında Malazgirt Savaşı ile Millî Mücadele döneminin bazı zaferleri arasında benzerlikler kurulmaya çalışılır. Söz konusu oyunlar, Selçuklu dönemine yeni bir bakış açısı getirmesi bakımından oldukça önemlidir.

Cumhuriyet tiyatrosu yazarları Osmanlı tarihine daha çok 1950'li yıllardan sonra ilgi göstermeye başlarlar. İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü için yazılan oyunlar, Osmanlı tarihine yönelişin yolunu açar. Bu durum, köy hayatıyla bunalan tiyatromuza nefes aldırır.²⁷

²⁶ Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda Alparslan Malazgirt Savaşı ve Selçuklu'yu anlatan oyunlar şunlardır: Ali Kozanoğlu'nun *Alp Arslan* (1948), Hüsnü Yıldız'ın *Alparslan* (1960), Resul Arslan'ın *Alparslan ve Malazgirt Zaferi* (1968), Sabahattin Engin'in *Malazgirt* (1971), M. Faruk Gürtenca'nın *Büyük Hakan Alp Arslan* (1971), Mesut Akça'nın *Alp Arslan ve Malazgirt Zaferi* (1971), Abay Dağlı'nın *Malazgirt'ten Sakarya'ya* (1972), Asaf Önen'in *Alp Arslan* (1974), Fahri Sağlam'ın *Alp Arslan* (1976), Remzi Özçelik'in *Büyük Köprü* (1976) Ramiz Arda'nın *Karamanoğlu Mehmet Bey* (1960) ve Güngör Dilmen'in *Hasan Sabbah* (1983).

²⁷ Osmanlı dönemini anlatan oyunları işlediği konulara göre şu şekilde tasnif etmek mümkündür: Osmanlıdaki devlet yapılanmasını anlatan oyunlar: Atilla Turan'ın *Söğüt'ten Doğan Güneş* (1984), *Söğüt'ten Doğan Güneş II* (1987) İsmail Yılmaz'ın *Ulu Çımarın Kökleri* (1995); Osmanlı devlet düzenini sorgulayan oyunlar: İbnürrefik Ahmet Nuri'nin *Şer'îye Mahkemesinde* (1933), Musahipzâde Celâl'in *Aynaroz Kadısı* (1936), *Bir Kavuk Devrildi* (1936), *Mum Söndü* (1936), *Pazartesi-Perşembe* (1936), Ülkü Ayvaz'ın *Vali-i Vilâyet Hadame-i Devlet* (1987), Ferhan Şensoy'un *Soyut Padişah, -Fars-ı Ali*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

(1989), Osman Karataş'ın *Bir Şişecik* (1989) ve Turgut Özakman'ın *Resimli Osmanlı Tarihi* (1992); Osmanlı devleti ile özdeşleşmiş mekânların anlatıldığı oyunlar: Turan Oflazoğlu'nun *Topkapı* (1992); Osmanlı devlet, ilim ve sanat adamlarının anlatıldığı oyunlar: Rıza Akdemir'in *Adalet* (1981), Caner Arabacı'nın *Yavuz Selim* (1992), Turan Oflazoğlu'nun *Genç Osman* (1994), Turan Oflazoğlu'nun *III. Selim Kılıç ve Ney* (1994), A. Turan Oflazoğlu'nun *Yavuz Selim* (1998) ve Celal Esat Arseven'in *III. Selim* (2002), Adnan Giz'in *Sokullu Ne Yapmalıydı?* (1981), Özker Yaşın'ın "Eski Türk Yurtları"nı inceleyen de değindiğimiz *Zafer ve Bağış* (1988) ve Yılmaz Karakoyunlu'nun *Sokulu-Zirveden Sonra-* (1993), Naci Tanseli'nin *Barbaros* (1948) ve Fazıl Hayati Çorbacioğlu tarafından kaleme alınan *Barbaros Hayrettin* (1983), Jale Baysal'ın *Cennetlik İbrahim Efendi* (1992), Remzi Özçelik'in *İbni Sina* (2000), Fazıl Hayati Çorbacioğlu'nun *Koca Sinan* (1971), A. Turan Oflazoğlu'nun *Sinan* (1988), Turgut Özakman'ın *Ben Mimar Sinan* (1999), Halit Fahri'nin *Nedim* (1932), Faik Ali Ozansoy'un *Nedim ve Lâle Devri* (1969), Ahmet Kabaklı'nın *Şair-i Cihan Nedim* (1996), Necati Cumali'nin *Vatan Diye Diye* (1990), Ergun Sav'ın, *Vatan yahut Namık Kemal* (tarih yok), Ülkü Ayvaz'ın *Nihavent Longa* (1993) ve Mehmet Taşdiken'in *Itrî* (1997), Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un fethini anlatan oyunlar: Hikmet Sevig'in *II. Sultan Mehmet* (1951), Nazım Kurşunlu'nun *Fatih* (1951), Sırrı Uzunhasanoğlu'nun *Fatih Devrinde Adalet* (1953), Beria Sirâl'in *Küçük Serdar* (1953), İbrahim Yağcı ve Sinan Okur'un birlikte kaleme aldığı *Fatih* (1953), Münir Ceyhan'ın *Fatih Sultan Mehmed'in Çocukluğu* (1954), Adil Başal'ın *Fatih* (1954), Süleyman E. Sönmezler'in *Fatih Sultan Mehmet* (1962), Rahmi Dönmez'in *Fatih'in Adaleti* (1964), Behçet Kemal Çağlar'ın *Deniz Abdal* (1971), Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Her Bizans'a bir Fatih* (1972), Osman Karataş'ın *Altın Kalpli Türkler* (1988), Ali Nar'ın *Fetih* (1994), Funda Günyol'un *Konstantiniye'nin Güneşi* (1997) ve Turan Oflazoğlu'nun *Bizans Düştü – FATİH* (1998); savaşlardan bahseden oyunlar: Lütfi Özdemir'in *Çanakkale* (1955), Kâzım Işıktaç'ın *Anafartalarda Kemal Yeri* (1986), Kemal Demirel'in *Anafartalar'ın Beş Günü 6-10 Ağustos 1915* (1989), İbrahim Keskin'in *Çanakkale Bir Destandır* (1990), Kemal Karapıçak'ın *Cihanda Bir Türk* (1991), Rahmi Özen'in *Çanakkale Diye Diye* (1999), Sezen Özol-Olcay Kolçak'ın *Çanakkale Askerine Rütbe Gerekmez* (2005), Erol İpekli'nin *Çanakkale* (tarihsiz), Mehmet Hilmi Akın'ın *Plevne Savunması ve Gazi Osman Paşa* (1970) Cevat Şevket'in *Kırmızı Kuşak* (1976), Feyzi Kutlu'nun *Timurhan* (1934) ve Hidayet Sayın'ın *Yıldırım Beyazıt* (1997); Osmanlı döneminin siyasi ve sosyal hayatının sorgulandığı oyunlar: Yahya Tezel-Ünlen Demiralp'in *Cem Sultan* (1959), Nezihe Araz'ın *İmparator'un İki Oğlu* (1983), Murat Aykaç Erginöz'ün *Taç ve Taht* (1987), A. Turan Oflazoğlu'nun *Cem Sultan* (1991), Yücel İpek'in *Cem Sultan* (1999), Orhan Asena'nın *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe* (1998), Hidayet Sayın'ın *Kanlı Kuşku* (1999), Haldun Marlalı'nın *Deli İbrahim* (1962), Turan Oflazoğlu'nun *Deli İbrahim* (1967), Güngör Dilmen'in *Bağdat Hatun* (1996), Orhan Asena'nın *Hürrem Sultan* (1988), A. Turan Oflazoğlu'nun *Ka-*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Cumhuriyet tiyatrolarında Osmanlı devlet yapılanmasını sorgulayan oyunlar dikkat çekicidir. Özellikle bir aşiretken, koskoca bir cihan devleti oluşun hikmetleri anlatılmıştır. Bir bakıma beylikten devlete geçiş sürecinin anlatıldığı oyunların ana teması, Türklerin devletsiz yapamayacağı gerçeği ile devlet kurmadaki becerisidir. Oyunlar Osmanlı Devleti'nin kurulmasındaki manevî güçlere işaret eder. Bu güçler, rüya motifleri ile süslenerek, Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Şeyh Edebalı'den hareketle verilir. Birçok edebî esere konu olan Osman Gazi-Bala (Mal) Hatun aşkı ile birlikte verilen olaylar, Osmanlı'nın üç kıtaya götürdüğü medeniyetin hangi kökler üzerinde geliştiğini anlatır.

Osmanlı Devleti'ndeki yapılanmayı anlatan oyunların yanında, Osmanlı devlet düzenini sorgulayan oyunlar da yazılmıştır. Osmanlı Devleti'ni kuran ruhun kaybolması ile ortaya çıkan siyasî düzensizliklerin anlatıldığı oyunların bir kısmında Cumhuriyet mahkemeleri ile Osmanlı döneminin hukuk sistemini karşılaştırır. Osmanlı devletinin çöküş döneminden hareketle, devlet düzeninin sorgulandığı oyunlarda, muhteşem dönemlerden, çürümüş bir devlet yapısına geçiş alaycı bir dille ele alınır. Oyunlar aynı zamanda son dönem Osmanlı devlet hayatına yöneltilen sosyal bir tenkittir. Son dönem Osmanlı hayatında alıp başını giden rüşvet ve suiistimalin boyutları gösterilmek istenir.

Osmanlı'nın yenileşme macerası, Osmanlı devleti ile özdeşleşmiş mekânlardan hareketle anlatılır. Tek örneğini Turan Oflazoğlu'nda gördüğümüz bu oyunda, dört yüz yıl Osmanlı hü-

nunî Süleyman (1997), Orhan Asena'nın *İlk Yıllar* (1988), *Sığıntı* (1988), Özen Yula'nın *Gayri Resmî Hurrem* (2002), A. Turan Oflazoğlu'nun *IV. Murat* (1969), *Kösem Sultan* (1988), Yusuf Niyazi'nin *Alemdar yahut Civelek Mustafa* (1932), Mustafa Baykan'ın *III. Selim* (1982), Orhan Asena'nın *Tohum ve Toprak* (1988), Mehmet Akan'ın *Hikaye-i Mahmud Bedreddin* (1986) Orhan Asena'nın *Simavnalı Şeyh Bedrettin* (1993), Kemal Demirel'in *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedrettin'in Yargılanması* (1997); Osmanlı döneminin siyasî ve toplumsal olaylarını anlatan oyunlar: Kemal Bekir'in *Düşüş* (1988), Orhan Asena'nın *Yıldız Yargılanması* (1990), Turgut Özakman'ın *Fehim Paşa Konağı* (1992), Yılmaz Gruda'nın *Sultan Abdülaziz Vak'ası* (1997), Güngör Dilmen'in *Devlet ve İnsan* (1990), Ahmet Cevat Balta'nın *Özgürlük Babası Mithat Paşa* (1993), Yılmaz Karakoyunlu'nun *Önce İnsan-Mithat Paşa* (1995), Yahya Akengin'in *Enver Paşa ve Büyük Ümitler* (1985), Güngör Dilmen'in *İttihat ve Terakki* (2003) ve M. Âşir ve M. Ali'nin *Aşar Soyguncuları* (1933).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

kümdarlarına idari mekân olan Topkapı Sarayı'nı anlatmaktadır. Geniş bir zaman dilimini anlatan oyunda Topkapı Sarayı'nda yaşanan olaylara, kıskançlıklara, şehzade kavgalarına ve aşklara yer verilir. Birçok acının, zaferin, ihtirasın yaşandığı bu saray, yeniliğe de kapılarını açmıştır. Ancak zamanla Avrupaî bir yaşam tarzını seçen Osmanlı Padişahları Topkapı Sarayı'nı beğenmez ve daha batılı saraylarda oturmak isterler.

Tam bir biyografik oyun özelliği arz etmeseler de Cumhuriyet tiyatrolarının bir kısmı çeşitli isimleri merkez olarak alan ve bu isimleri değişik yönleri ile değerlendiren oyunlardır. Genel olarak bakıldığında bu isimleri, devlet adamları, ilim adamları ve sanat adamları olarak üç grupta incelemek mümkündür. Osmanlı Devlet adamları da çeşitli özelliklerinden dolayı Cumhuriyet tiyatrosuna konu olmuştur. Özellikle zekâ, kişilik, deha, cesaret gibi özellikleri ile ön plâna çıkarılan devlet adamlarından bir kısmı da uğradığı haksızlıklar ve adaletsizliklerden dolayı sahneye taşınmıştır. Osmanlı dönemini inceleyen oyunlar, Fatih, Yavuz ve Kanuni dönemini başarı, cesaret, çalışkanlık ve adalet temaları çerçevesinde ele alırlar. Bu üç padişah Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemini gerçekleştiren isimleridir. Bu üç padişaktan en fazla Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethi ile birleştirilerek anlatıldığını görmekteyiz. Yine Kanunî Sultan Süleyman ve II. Abdülhamit'i anlatan oyunlar ise, taht kavgaları, hanım sultanlar ve devrin siyasî olaylarıyla ilişkilendirilerek anlatılır. Yine III. Selim'i anlatan bazı oyunlar, biyografik nitelik taşımaktan çok, devrin siyasî yaklaşımını ele almaktadır. Cumhuriyet tiyatrosu, Osmanlı sadrazamları içinde Sokullu Mehmet Paşa'ya oldukça fazla ilgi duymuş, onun ferdî hikâyesini, Osmanlının siyasetiyle birleştirilerek anlatmıştır. Padişah ve sadrazamların dışında Osmanlı tarihi ile özdeşleşmiş komutanlar da vardır. Osmanlının ünlü denizcisi Barbaros Hayrettin Paşa böyledir. Türk tarihinden kahramanlığı ve yaptıklarıyla günümüze getirilen ünlü denizci Barbaros Hayrettin Paşa'nın bir taraftan denizlerde Osmanlının düşmanları ile çarpışırken, diğer taraftan yaşadığı iç tehlikelere karşı mücadelesini anlatır. Cumhuriyet tiyatrosunda Osmanlı döneminin ilim ve sanat adamları, yenilikçi düşünceleri ve model özellikleri ile ele alınmış, onların yaşantılarından ve mücadelelerinden Cumhuriyet insanına örnekler getirilmiştir. Türk insanını matbaayla tanıştıran

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

İbrahim Müteferrika'dan, Mimar Sinan'a, İtrî'den Nedim'e, Namık Kemal'den Yahya Kemal'e birçok ilim ve sanat adamı bu dönem tiyatrolarında değerlendirilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un fethini anlatan ilk oyunlar, Fransız ve İngiliz edebiyatında yazılmıştır. Birçoğu Fatih Sultan Mehmet'i Bizans penceresinden değerlendiren oyunlar, Fatih'in zalim, kan dökücü bir hükümdar olduğunu anlatır. Bu oyunlardan bir kısmı Fatih-İrene ilişkisinden hareketle bu vurguyu yapar (Enginün 1998, 445-446). Türk edebiyatında Fatih ve İstanbul'u anlatan ilk oyunlar eski harflerle yazılmıştır. Oyunlarla ilgili yeterli bilgi yoktur.²⁸ Cumhuriyet edebiyatında ise, İstanbul'un Fethi'nin 500. yılı kutlamaları çerçevesinde 1951-1954 yıllarında Fatih'i ve İstanbul'un fethini anlatan birçok oyunun yazıldığını görmekteyiz. Daha çok konuyu Fatih Sultan merkezli ele alan bu oyunlarda Fatih Sultan Mehmet, cesareti, bilgisi ve devlet adamlığı ile dikkatlere sunulur. Özellikle Fatih'in, emri altındaki insanların dinlerine ve sosyal konumlarına bakmadan eşit muamele ettiği vurgulanır. Fatih'in fetihden sonra Akşemsettin ve Molla Gürani ile birlikte İstanbul'u bir ilim ve ticaret şehri yapmak istemesi, bu maksatla İstanbul'a medreseler, hanlar, camiler yaptırması, dünyadaki ünlü ilim ve sanat adamlarını İstanbul'a davet etmesi, burada yaşayan insanlara kültürlerini ve inançlarını istedikleri gibi yaşama garantisi vermesi bu oyunların genel çerçevesini belirler. Oyunlarda fethin sadece bir toprak istilâsı olmadığı, oradaki insanların da mutluluğunu sağladığı vurgulanır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, İstanbul'un fethinin 500. yılı kutlamaları çerçevesinde (1953-1954) yazılan bu oyunlar, Cumhuriyet döneminde Osmanlı tarihine yönelişin kapısını da açmıştır. İlk defa bu vesileyle Osmanlı tarihi farklı noktalardan değerlendirmeye tabii tutulmuş; Fatih Sultan Mehmet'in devlet adamlığı ve zekâsı, adalete bağlılığı, kanunlara saygısı gibi değişik cepheleriyle övgüye layık bulunmuştur. Ankara-İstanbul karşılaştırması yerine, İstan-

²⁸ Fatih hakkında iki tiyatro metni vardır. Birincisi Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde bulunan *Fatih* isimli oyundur. Suflör defteri olması muhtemel olan metinle ilgili fazla bir bilgi yoktur. İkincisi ise Metin And'ın özel kitaplığında olduğu bilinen *Feth-i Celil-i Kostantaniyya ve Bizans İmparatorluğunun Sukutu yahut Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u Nasıl Aldı* isimli üç perdelik oyundur. Oyun hakkında fazla bilgi yoktur. Bkz., (Enginün 1998, 446).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

bul'un fethinin Türk tarihi açısından ne denli önemli olduğu yine bu dönemde vurgulanmıştır. Böyle bir yaklaşım, Cumhuriyet dönemindeki "yurttaşlık" bilincinin gelişmesi için iyi bir örnektir. Fatih, bütün bu yönleriyle iyi bir model devlet adamı olarak tasarılanmıştır.

Cumhuriyet tiyatrosunda Osmanlı döneminde yapılan savaşlara da yer verilmiş, özellikle Çanakkale Savaşları ile Türklerin kendi aralarında yaptığı savaşlar ve bunun sebep ve sonuçlarına dikkat çekilmiştir. Çanakkale Savaşlarına Birinci Dünya Savaşı içerisinde bakan bu oyunlarda, aynı zamanda sonraki yıllarda yaşanan gelişmeleri dikkate alarak, Millî Mücadele'nin erken safhası şeklinde bakarlar. Cumhuriyetin ilk yıllarında daha çok Eski Türk tarihi ve Millî Mücadele'nin ele alınıp değerlendirildiğini görüyoruz. Bu oyunların uluslaşma süreci ve Cumhuriyetin temel niteliklerinin anlatılmasına hizmet maksadı taşıdığı görülmektedir. Özellikle uluslaşma sürecinde Çanakkale'ye yer verilmemesi bizce büyük bir eksiklik. Tiyatro yazarlarımız bu konuya 1955'lerden sonra az da olsa ilgi göstermeye başlamıştır. Oyunlarda, Türk ordusunun Doğuda Ruslarla, Çanakkale'de İngilizlerle savaşmasına rağmen, diğer tarafta bir takım insanların günlük siyaset ve kavgalarına devam etmelerini anlatılır. O günkü imanı ve kararlılığı gelecek nesillere aktarmayı amaçlayan oyunlar, Çanakkale Savaşları'nda Türk milletinin olağanüstü bir cesaretle, tarihe şerefle yazılacak bir destan bıraktığı fikrini işlerler. Bir taraftan sırtında giysisi, soğuktan korunacak hiçbir yeri olmayan Türk milletinin bütün bu olumsuz şartlara rağmen vatan sevgisiyle topraklarına sahip çıktığı, işgalcilere karşı kendi yurtlarını korumak için var gücüyle savaştığı anlatılırken, diğer taraftan ülkesini işgale gelenlere kendi suyunu, kendi yiyeceğini vererek, Türk milletinin bütün dünyaya bir insanlık dersi verdiği anlatılır. Eserlerdeki ortak özelliklerden biri de Türk milletinin hürriyetine olan düşkünlüğünün vurgulanmasıdır. Meşrutiyet sonrası Türk tiyatrosunda bazı yazarlarımız Birinci Dünya Savaşı'nı çeşitli cepheleriyle ele almıştır. Söz konusu eserler, Çanakkale Savaşı'nı Birinci Dünya Savaşı'nın sadece bir parçası olarak görürler ve meseleye "ümme" noktasından yaklaşır. Cumhuriyet dönemi yazarları ise, Millî Mücadele tecrübesini yaşadıkları için, her iki savaş arasında bağlantı kurarlar. Bu dönem yazarlarında ulus bilincinin daha üst düzeyde ol-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

ması, her iki dönem eserlerindeki temel farklılığın sebepleri arasında sayılabilir. Çanakkale Savaşlarının dışında Osmanlı Devleti'nin düşmanlarla yaptığı savaşlara çok az yer verilmiştir. Bunlar Plevne ve Yemen'de verilen mücadelelerdir.

Türk edebiyatında Osmanlı dönemini ele alan eserlerden bazıları, Osmanlı Devleti'nin kendi soyundan olan devletlerle girdiği iktidar mücadelesini anlatır. Yıldırım-Timur, Fatih-Uzun Hasan, Yavuz-Şah İsmail mücadelesi bu savaşların belli başlılarıdır. Cumhuriyet tiyatrosunda ise, özellikle Yıldırım-Timur mücadelesi üzerinde durulmuştur. Bu dönemde yazılan oyunlar Cumhuriyet döneminin tarih anlayışına uygun olarak kaleme alınmıştır. Eser Türk birliği tezini savunur ve Cumhuriyetin bu birliğin bir sonucu olduğunu vurgular.

Cumhuriyet dönemi tiyatrosunda çok sayıda Osmanlı döneminin siyasi ve sosyal hayatının sorgulandığı oyunların yazıldığını görüyoruz. Bu oyunları üç alt başlık altında değerlendirmek gerekir. Birincisi saray entrikaları, taht kavgaları ve bu kavgalarda hanım sultanların rolü, ikincisi, iç isyanların sebep olduğu olumsuzluklar ve son olarak saray dışında gelişen siyasi olayların sebep olduğu olumsuzluklar. Tiyatro yazarları eserlerinde bu olayları farklı cepheleriyle iŐlemiŐlerdir. Osmanlı döneminin özellikle yükselme devrinden sonra yaşanan taht kavgası ve iktidar mücadelesinden büyük yaralar aldığının vurgulandığı oyunlarda "Şehzadeler" ve "Hanım Sultanlar" meselesi değerlik cephelerden değerlendirilmiştir. Cumhuriyet tiyatrosunun en fazla ilgilendiği şehzade Cem Sultan'dır. Bu konuda yazılmış beş oyun vardır. Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden sonra oğulları Cem Sultan ve Beyazıt arasında yaşanan mücadelenin, Cem Sultan'ın hırsından kaynaklandığı anlatılır. şehzadeler ve Hanım Sultanlar meselesini ele alan bazı oyunlar, bu meseleyi insanoğlunun güçlü olma, iktidarı elde bulundurma, hükmetme gibi arzularının değermediğini vurgulamak için ele almıŐlardır. Oyunlarda, geçmiŐle günümüz arasındaki mücadele ve ihtiras benzerliğine dikkat çekilir.

Cumhuriyet tiyatrolarında Osmanlı döneminde yaşanan iç isyanlara ve bunların sebep oldukları sosyal huzursuzluklara da yer verilmiştir. Bu tip eserlerin tamamında iç çekiŐmelerin sebep olduğu olumsuzluklara işaret edilmiş ve yenilikçi insanların karŐlaŐtıđı zorluklar anlatılmıştır. Osmanlı Devleti'nin iç karıŐıklıkla-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

rının başında bazı menfaat gruplarının çeşitli bahanelerle Yeniçerileri kışkırtarak sebep oldukları sosyal huzursuzluklar gelir. Bu durum Osmanlı siyasî hayatını anlatan eserlere de konu olmuştur. Meşrutiyet tiyatrosunda olduğu gibi bu dönemde de III. Selim yenilikçi kişiliği ile ön plâna çıkarılır. Oyunlarda Nizam-ı Cedit Ocaklarını kapatan III. Selim'in, devrin Şeyhülislâmı ve Sadrazamı'nın Yeniçerileri kışkırtması ile başlarında Kabakçı Mustafa'nın bulunduğu bir grup tarafından tahttan indirilerek, yerine Sultan Mustafa padişah yapmak istemelerini anlatır. Tarihe geçen bu önemli hadise, tarihî mekân ve şahıslar kullanılarak anlatılmış ve iktidar kavgasına dikkat çekilmiştir. Yenilik ile yeniliğe karşı çıkanların çatışması şeklinde verilen olaylar, Osmanlı'nın çöküşünü hızlandıran sebepleri gündeme getirmeyi amaçlar.

Cumhuriyet tiyatrolarında özellikle saray dışında gelişen ve Osmanlı'nın siyasî yönden zayıflamasına sebep olan olayların başında Şeyh Bedrettin meselesi gelir. Edirne yakınlarında, bugünkü Yunanistan topraklarında bulunan Simavna kasabasında doğduğu ve Babasının mesleği nedeniyle Simavna Kadısı Oğlu diye tanınan Şeyh Bedrettin bu dönem tiyatrosunun konuları arasındadır.

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu, özellikle Osmanlı'nın son döneminde yaşanan siyasî ve toplumsal olaylara da ilgi duymuş, söz konusu dönemdeki birçok olayı farklı cephelerden ele alıp, değerlendirmiştir. Bu olayları Sultan Abdülaziz'in ölümünün sorgulanması, II. Abdülhamit ve İstibdat yönetimi, İstibdatın beslediği ve öldürttüğü devlet adamları, Enver Paşa, İttihat ve Terakki olarak sıralamak mümkündür.

Meşrutiyet dönemi tiyatrosu II. Abdülhamit ve dönemini eleştiren oyunlar bakımından oldukça zengindir. Bu oyunların tamamına yakınında II. Abdülhamit'in hafiyeleri, jurnalleri, hürriyet taraftarlarına yaptığı eziyetler abartılarak anlatılır. Bu oyunlar, o dönemde İttihat ve Terakki'ye yaklaşmanın bir yolu olarak görmelerine karşın, Cumhuriyet döneminde böyle bir ön yargıdan uzak, dönemi ve isimleri daha farklı cephelerden görmeye çalışan oyunlar yazılmıştır.

Konusunu Türk tarihinden alan Cumhuriyet tiyatroları içerisinde en fazla işlenen konu Atatürk, Millî Mücadele

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

ve Cumhuriyetin anlatıldığı oyunlardır (Şengül 2006, 171-180). Verilmek istenilen düşüncenin sanat kaygısının önüne geçtiği bu oyunlarda, şahıs kadrosu, dekor kurgusu ve üslûp yönünden bazı eksiklikler görülür. Bu dönemde kaleme alınan birçok oyunda olduğu gibi Atatürk, Millî Mücadele ve Cumhuriyeti anlatan oyunların da derin bir düşünce ve dünya görüşü barındırmadıklarını görüyoruz. Bu oyunların büyük bir kısmı dönemin heyecanı içinde alelacele yazılmış, fikrî ve estetik derinliği olmayan, resmî tarih anlayışına uygun eserlerdir (Ortaylı 2001, 167). Bu dönemde yazılan oyunların önemli bir kısmı Halkevleri tiyatro kolu için yazılmıştır. Dönemin tanınmış yazarlarının “Kemalizm”in yaygınlaşmasını sağlamak, devrimlerini benimsetmek ve Türklük bilincini geliştirmek için, Cumhuriyetin onuncun yılı dolayısıyla başlatılan kampanyaya katıldıkları görülür. Yaşanılan kültür devriminin coşkusunu yansıtan oyunlar, daha çok halkçılık ve ulusçuluk ilkesinden yola çıkarak yazılmış, aydınlarla halkın bütünleşmesini sağlamayı amaçlamıştır (Şener 1998, 89). Bu dönem tiyatroları üzerinde çalışan araştırmacıların ortak kanaati, oyunların fazla derinliği olmayan alelacele yazılmış, yapay bir mantık dizgesine oturtulmuş olduğu yönündedir. Bu yüzden kişiler iyi işlenemediğinden inandırıcılıktan uzak kukla tipler olarak bırakılmıştır.

Bu dönemde yazılan ve birçoğu mektep müsamereleri ve Halkevleri için hazırlanmış, “Atatürk, Millî Mücadele ve Cumhuriyetin Anlatıldığı Oyunlar” üst başlığı altında toplanabilecek oyunlar içerisinde Atatürk’ün Millî Mücadele’nin kazanılmasında ve Cumhuriyetin kurulmasındaki rolünü ve dehasını anlatan oyunlar ilk sırayı alır. Millî kahramanları topluma kazandırmanın ve onun düşüncelerinden halkı haberdar etmenin en emin yollarından biri gibi görünen tiyatronun, söz konusu Atatürk olunca bir takım zorluklarının olacağı şüphesizdir. Çünkü sanatçılar böyle karizmatik liderleri layıkıyla anlatamayacakları şüphesine kapılırlar. Bu yüzden Cumhuriyet tiyatrolarında Atatürk’ü bir şahsiyet olarak ele alan tiyatro sayısı çok azdır. Tiyatro yazarları yukarıda bahsettiğimiz zorluktan dolayı, Mustafa Kemal’i Millî Mücadele ve Cumhuriyetin kurulmasındaki rolü itibariyle ele almayı tercih etmişlerdir.²⁹ Bu dönemde yazılan oyunlar, “vatan sevgisi, müca-

²⁹ Bu oyunları yazılış sırasına göre; Faruk Nafiz Çamlıbel’in *Kahraman* (1933), Galip Naşit’in *Destan* (1933), İbrahim Tarık Çakmak’ın *Bozkurt* (1935), Hü-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

dele, kahramanlık" gibi erdemleri Mustafa Kemal'in şahsında sembolleştirerek anlatırlar. Anlatıcılara göre Mustafa Kemal, efsanevî görünüş ve özelliklerin yanında, gelecekte hürriyetini kaybetmiş bütün insanlar için bir umuttur; hürriyetinin peşine düşen bütün milletler için bir hürriyet kahramanıdır. Bağımsızlığını kaybetmiş milletlerin onun mücadelesinden alacağı dersler vardır. Oyunların bir kısmında Millî Mücadele'nin bilinen yönünden başka bir tarih şuuru ortaya konmak istenir. Hunlarla bozkırda şahlanan, Göktürklerle Asya'da yankılanan, Uygurlarla aydınlanan, Attilâ ile kasırgaya dönüşen, Hazarlar, Kıpçaklar, Kumanlar, Selçuklular ile devam eden, Osmanlı ile dünyaya hükmeden; Oğuz Kağan, Bilge Kağan, Alparslan, Osman Gazi, Fatih, Yavuz, Kanuni ve sonunda Atatürk'ü yetiştiren Türk toprakları, onların ruhları ve koruyuculuğundan asla uzak olmamıştır. Türk halkının gücü ve kudretiyle vatanı kurtaran Atatürk de büyük ecdadına kavuşmuş ve onlarla nöbete devam etmektedir. Atatürk'ü bu açıdan ele alanlar, onu tarih bilincine sahip, geçmişten aldığı hızla geleceğe yürüyen bir bağımsızlık kahramanı olarak takdim ederler.

Millî Mücadele'yi anlatan oyunların ortak tarafı, bağımsızlık ruhunu yansıtmaktır. Atatürk'ün "Ya istiklâl ya ölüm" vecizesiyle çarpıcı şekilde anlatılan bu düşünce, top yekûn bağımsız yaşama kararlılığında olan bir milletin destansı mücadelesi şeklinde sahneye konmak istenir. Millî Mücadeleyi değişik bakış açıları ile ele alan oyunları, bağımsızlık temasının vurgulandığı oyunlar ve Millî Mücadele'nin zor şartlarını anlatan oyunlar olmak üzere iki alt başlıkta incelemek de mümkündür.³⁰ Millî Mücadele ruhunu

seyin Pala'nın *Mete'nin Atatürk Rüyası* (1943), Hasan Tahsin Okutan'ın *Kurtuluş* (1947), Abay Dağlı'nın *Atatürk -Cephelerde ve Çankaya'da-* (1966), *Sakarya'da Yirmikinci Gün* (1971), *Atamızın Gençliği (Savaşlar-Çankaya)* (1974), Semiha Türkyılmaz'ın *Ne Mutlu Türküm Diyene* (1973), Hasan Yücel'in *Manda -Sivas Kongresi-* (1974), Turan Oflazoğlu'nun *Atatürk* (1987), Nezihe Araz'ın *Bir Kırmızı Gül* (1993), Recep Bilginer'in *Zaferden Sonra* (1993), *Savaşın Barışa Aşktan Kavmaya* (1997), Turan Oflazoğlu'nun *Anıtkabir* (1996), Halit Refik'in *Gazi ile Latife* (1998), Refik Erduran'ın *Metamorfoz: Bir Sürat Rekorunun Hikâyesi* (1998) ve Yüksel Pazarkaya'nın *Haremden Kız Kaçırma* (2001) şeklinde sıralayabiliriz.

³⁰ Bu konularda yazılmış oyunlar şunlardır: Osman Sabri'nin *Vatan Uğrunda* (1931), Nazmiye Asım'ın *Ant* (1932), Baha Hulisi'nin *İsimsiz Facia* (1933), Ali Zühtü ve Müşteba Selahattin'in birlikte kaleme aldığı *Tarih Utandı* (1933), Nihat Sami'nin *Kızıl Çağlayan* (1933), Aka Gündüz'ün *Yarım Osman* (1933),

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

yansıtın oyunlar arasında en fazla işlenen tema bağımsızlık temasıdır. Aslında bu dönemi anlatan oyunların tamamına yakınında bu vurgunun yapıldığını görmekteyiz. Oyunlardan bir kısmı Millî Mücadele'yi değişik cepheleriyle ele almış, hatta ruhanî bir hava içinde anlatmıştır. Eserlerde, bütün zamanını şehit oğlunu düşünerek geçiren ve onun hiçbir eşyasına dokunmayan annenin manevî manada oğlula konuşmasından, cephede şehit olan babanın veya eşin yerine geçen ve onların bıraktığı yerden mücadeleye devam eden kahraman çocuklarına veya eşlerine kadar birçok olay anlatılır. Türk gençlerinin düşmana karşı savaşarak ölmenin kutusallığına inandıkları, Onlara göre en güzel ölümün, vatan uğrunda verilen mücadele sonucu ölmek olduğu vurgulanarak, Millî Mücadele döneminin zor şartlarının bu ruhla aşıldığına işaret edilir.

Nüzhet Haşim Sinanoğlu'nun *Sakarya* (1934), Aziz Mustafa'nın *Matem Kurşunu* (1934), Hüsamettin Işın'ın *Atatürk'e İlk Kurban* (1935), M. Fevzi Sözen'er'in *Yurdum İçin* (1936), Hüsamettin Şemsi'nin *Kurtuluş* (1936), Celâl Tuncer'in *Devrim Yolcuları* (1937), Aziz Altuğ'un *En Ulu Eseri* (1937), Nazım Hikmet'in *Kuvâ-yı Milliye* (1937), Peyami Safa'nın *Gün Doğuyor* (1938), M. Avni Mengü'nün *Cepheden Dönüş* (1938), Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Ateş* (1939), Halit Fahri Ozansoy'un *Fedakârlık* (1940), Necip Fazıl Kısakürek'in *Künye* (1940), Osman Andıç'ın *Atamız* (1940), O. E. Aksungur'un *Bir Ses* (1942), R. Gökalp Arkin'in *Gönüllerin Türküsü* (1943), R. Gökalp Arkin'in *Küçük Şehit* (1943), Taha Toros'un *Kaçkaç* (1946), Yusuf Ziya Atılgan'ın *Çıkış Gecesi* (1947), Ertuğrul Çağan'ın *Çoruh Kahramanları* (1948), Hilmi Yücelen'in *Topyekûn Cenk* (1949), Veysi Kısakürek'in *Kurtuluş* (1951), Tacettin Erdönmez'in *Vatan İçin* (1951-1952), Hakkı Dedebeyoğlu'nun *İşgalde Antakya Baskını* (1953), Hakkı Bigeç'in *Dağbaşı İstasyonu* (1958), Rıza Şimşek'in *Türk Ruhu* (1963), Abay Dağlı'nın *Sakarya Çetesi* (1969), Ali Haydar Cilasun'un *Ulusun Türküsü* (1973), Yaşar Gümüştekin'in *Bir Güneş Doğdu Samsun'dan* (1974), Sabri Tevfik Okyavuz'un *Kaçak* (1975), Halil İbrahim Yıldırım'ın *İstiklâl Marşı Nasıl Yazıldı?* (1986) Ahmet Uluşan'ın *İstiklâl Marşımızın Doğuşu* (1989), Yaşar Mehmet Kaynak'ın *Vatanın Bağrındaki Hançer* (1992), Gündoğdu Gencer'in *İstiklâl Uğruna* (1999), Mehmet Emin Ertan'ın *Urfa'nın Kurtuluş Destanı* (2000), Nuri Güngör'ün *1212 Gün* (2001) ve Coşkun Irmak'ın *Siyah Çoraplılar* (2002), Nüzhet Haşim Sinanoğlu'nun *Bir Zabitanın 15 Günü* (1934), Osman Türkoğlu'nun *Tipi* (1939), Kâzım Işıktaş'ın *Vatan Uğrunda* (1953), Müfide Şeref Karahan'ın *Bizim Destanımız* (1974), Tuncer Cücenöğlu'nun *Biga-1920* (1974), Mehmet Yesari'nin *Sancağın Şerefi* (1978), Hadi Besleyici'nin *Bayrağımızın Gölgesinde* (1987), Orhan Asena'nın *Candan Can Koparmak* (1998), *Oyy Deniz* (1998), Fahri Şirin'in *Harşit İsimsizleri* (2000), Erdal Toy'un *Lozan* (2000) ve Semih Serger'in *Bir Hilal Uğruna* (tarihsiz).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Oyunların tamamına yakınında Türk milletinin esir olamayacağı, geçmişten bugüne hürriyet sevdalısı olarak yaşamayı en büyük meziyet sayan bir ruha sahip oldukları vurgulanır. Üstelik bütün bunlar, Millî Mücadele'nin verildiği yıllardaki imkânsızlıklara rağmen yaşanmıştır. Bu dönemde yazılan oyunların bir kısmı, Millî Mücadele, yani Mustafa Kemal taraftarları ile Padişahçılar yani İstanbul Hükümeti'nden yana olanlar arasındaki çatışmaya bağlı olarak geliştirilir. Millî Mücadele taraftarlarının her türlü zorluğun üstesinden cesaretleri, bilgileri ve kararlılıkları ile gelirler. Hatta Halife'nin Millî Mücadele aleyhinde bulunmasına rağmen, Ankara'daki din adamlarının Millî Mücadele'yi ve Mustafa Kemal'i haklı gördüklerini anlatırlar. Bütün bu oyunlar, sonraki döneme bağımsızlığın hangi şartlarda kazanıldığını hatırlatmakta ve Türk bağımsızlığının değerini bilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Millî Mücadele dönemini anlatan oyunlardan bazıları bu savaşlarda yer alan kişilerin bireysel kahramanlıklarından hareketle verilmiştir. Bu oyunları erkekler, kadınlar ve çocuklar olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.³¹ Bu başlık altında

³¹ Milli Mücadele'de kişisel kahramanlıkların anlatıldığı oyunlar şunlardır: M. Feridun'un *Kapıyı Çalan Asker* (1931), Nahit Sırrı Örik'in *Sönmeyen Ateş* (1997), Ahmet Faik'in *Vasiyet* (1933), Hayrettin İlhan'ın *Gün Doğarken* (1933), Vasfi Mahir'in *Yaman* (1933), Kâzım Namı'nın *Uyanış* (1933), Necip Fazıl Kısakürek'in *Tohum* (1998), Saim Kerim Kalkan'ın *Vatan ve Vazife* (1938), Miraç Aktuğ'un *İsimsiz Adam* (1941), Muhip Dıranas'ın *Üç Kahraman* (1942), İhsan Ozanoğlu'nun *Efe Yüreği* (1942), M. Cavid Ersen'in *Cephe Gerisi* (1950), Mehmet Irmak'ın *İsimsiz Kahramanlar* (1959), Süleyman Tilki'nin *Vatan İçin* (1960), Hıfzı Erim'in *İlk Kurşun* (1961), Hadi Besleyici'nin *Bir Bayrak Dalgalandı* (1968), Hanefi Aytakin ve Erdem Serter'in birlikte yazdığı *Parola Vatan* (1969), İ. Bakir Takman'ın *Çakırcalı'nın İntikamı* (1971), İsmet Küntay'ın *Tozlu Çizmeler* (1978), Ahmet Efe'nin *Cepheye Koşmak* (1981), Çetin Özdemir'in *İlk Kurşun* (1986), Caner Arabacı'nın *Şahin Bey* (1988), Tuncer Cücenolu'nun *Yıldırım Kemal* (1990), Kemal Karapıçak'ın *Cihanda Bir Türk* (1991), Nihat Sami'nin *Bir Yuvarın Şarkısı* (1933), Hamdi Olcay'ın *Günlerden Bir Gün* (1950), İzzet Erdem'in *Yurt ve Millet* (1952), Münir Karakollukçu'nun *Şehit Fatma* (1956), Mithat Düden Camicioğlu'nun *Vatan Sağolsun* (1979), *Yirmi Yıl Sonra* (1990), Nezihe Araz'ın *Kuvâyi Millîye Kadınları* (1997), Ferit Celâl-Raşit Rıza'nın *Çakır Ali* (tarihsiz), İsa Coşkun'er'in *Küçük Ali* (1951), İsmail Çağlagil'in *Casus Çocuk* (1954), Mahir Tellaloğlu'nun *Yiğit Çocuk* (1956), İ. Hakkı Sunat'ın *Yaşamın Güzel Vatan*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

incelenebilecek oyunlar, kurguları bakımından, merkezde bir şahsın olduğu teması kahramanlığa dayanan oyunlardır. Bütün alay şehit olunca, sancağı vücuduna sararak karargâha teslim etmek isteyen bir askerın hikâyesinden, büyük maddî kazançları reddederek, hastanelerde ve cephelerde çalışan gönüllü doktorlara; askerî okulda okuduğu sırada hastalanıp hava değişimi için köyüne dönen gençlerin, askerî okuldan almış olduğu ışıkla, işgali sırasında köylerini kurtarmak için gösterdiği büyük kahramanlıklardan, Osmanlı dönemi savaşlarından yaralı döndükten sonra hayata küsen askerlerin Milli Mücadele gerçeğini kavrayarak İstanbul'dan Anadolu'ya geçip çeşitli cephelerde kahramanca mücadele edişlerine; Millî Mücadele karşısında umursamaz bir tavır takınan nişanlılarını terk ederek Millî Mücadele'de ve Atatürk'ün yanında yer alan genç kızlardan, gönül meselesi yüzünden çıktığı dağdan, vatan işgal edilince etrafına topladığı kızanlarla düşmana karşı kahramanca mücadele veren kanun kaçaklarına; İstanbul'un işgalinden kendini sorumlu tutan subayların Anadolu'ya geçip buradaki mücadeleye destek vermelerinden, çok küçük yaşlarda olmalarına rağmen cepheye mermi taşıyan kadınlara ve hatta eşinin, annesinin veya kardeşlerinin şehit olduğu haberini alınca, erkek esvapları giyerek cepheye koşan genç kızlara kadar birçok konu ele alınır.

Millî Mücadele döneminde kadınların cesaret ve fedakârlıkları yanında, çocukların kahramanlıkları ve cesaretlerini anlatan oyunlar da yazılmıştır. Mektep çocukları için kaleme alınan bu tip oyunlarda, kahraman Türk çocuklarının üstün gayret ve cesaretiyle yaralıları gösterdikleri anlatılır. Böyle oyunlar, çocukların, kendilerine olan güvenlerini kazanmaları ve tarih şuuruna sahip olmaları bakımından son derece önemlidir. Bununla birlikte millî benliği geliştirmek, millî hisleri kuvvetlendirmek ve Türk insanının cesaretini anlatmak amacını güden bu eserler, tarihte Türk kimliğinin yerini ve önemini vurgulamayı amaçlarlar.

Millî Mücadele'de din adamının sorgulandığı oyunlar da yazılmıştır.³² Genelde padişah yanlısı ve Millî Mücadele'nin karşı-

(1959), *Atak Ali* (1971), İbrahim Akkaya'nın *İstiklâl Mücadelesinde Maraş* (1960), Şükrü Erdoğan Ulu'nun *Ayıntap Nasıl Gazi Oldu?...* (1963).

³² Bu konuda yazılan oyunlar şunlardır: Burhan Cahit'in *Gavur İmam* (1933), Aka Gündüz'ün *O Bir Devirdi* (1938), Celâl Akın'ın *Kahramanlar Çetesi*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

sında gösterilen din adamlarına bu anlayışın dışında bir yaklaşım da söz konusudur. Türk tiyatrosunda din adamlarının Millî Mücadele'ye bakışı, genelde Millî Mücadele taraftarları ile Padişah yanlıları arasındaki çatışmalarla anlatılmıştır. Diğer birçok eserde de olduğu gibi, padişah yanlıları aynı zamanda düşman işbirlikçileri olarak gösterilir. Yine birçok eserde din adamı-öğretmen karşılaştırılması yapılmaktadır. Genelde din adamlar padişah taraftarıdır. Bununla birlikte az da olsa işgale karşı direnişin önderliğini yapan din adamlarının, vatanperver ve hürriyet taraftarı insanlar olarak gösterildiği oyunlar da vardır. Din adamı olma sorumluluğunu yerine getiren bu aydın kahramanların hepsi, vatan için yere akıtılacak bir damla kanın, mutlulukların en güzeli olduğu fikrinde dirler.

Millî Mücadele'yi anlatan oyunların bir kısmında da Millî Mücadele taraftarları ile bu mücadeleye karşı çıkanların karşılaştırılmaları söz konusudur.³³ Millî Mücadele'yi Anadolu'nun değişik yerlerinden hareketle anlatan oyunlarda, bazen eser kahramanları çok medenî gördükleri düşmanların kimseye kötülük etmeyeceğini düşünürler. Bu yüzden Kuvâyı Millîye'nin direnişini çok gereksiz görürler. Çoğu zaman bu düşüncede olanlar sadece işgalcilerin zulmünü değil, birlikte yaşadıkları Rumların ihanetlerini de hayretler içinde karşılarlar. Bu tip insanlar genelde kültürsüz, tarih bilincine sahip olmayan insanlardır. Bu konuda yazılan oyunlar, Cumhuriyetin ilk dönemindeki tarih tezine uygun olarak kaleme alınmış, Türklük öğelerinin ön plâna çıkarıldığı eserlerdir. Millî Mücadele'nin ancak Anadolu insanının desteği ve yüreği ile yapıldığını vurgulayan bu eserlerde, iç ve dış düşmanlarla yapılan mücadelenin yanında, bazı iç düşmanların kendi çıkarlarını, devletin ve milletin çıkarları önüne koyma çabalarına da yer verilir.

(1962), Necip Fazıl Kısakürek'in *Kanlı Sarık* (1967), Hasan Basri Bilgin'in *Yere Düşen Kan* (1977).

³³ Bu konuda yazılan oyunlar şunlardır: Naci'nin *Zafer Yıldızları* (1928), Necmettin Veysi'nin *Güneş* (1934), Yunus Nüzhet'in *Hedef* (1934), Bekir Uluğ'un *Vatan İçin* (1941), Vahap Konuralp'in *Vatansızlar* (1945), Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun yazdığı *Tokat* (1948), Abay Dağlı'nın *Sakarya* (1965), Orhan Asena'nın *16 Mart 1920* (1980), Fethi Bolayır'ın *Vatan Yolunda- Beraber Ölelim* (1986), Kemal Bekir Manav'ın *Kâmil Bey* (1991), Remzi Özçelik'in *Güneş Hâlâ Sıcak* (1998) ve Mustafa Asoğlu'nun, *Onurlu Direniş "Kuvâ-yi Milliye"* (1999).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

Millî Mücadele'yi eserlerine konu olarak alan yazarlar, zaman zaman bu yıllarda düşmanın yaptığı kötülükleri ön plâna çıkaran oyunlar da yazmışlardır.³⁴ İşgal yıllarında başta Ermeniler ve Yunanlılar olmak üzere diğer etnik unsurların işgalcilerle işbirliği yaparak, Türklere karşı kötü muameleleri anlatılır. Fransızların işgal ettikleri bölgede Ermenileri kışkırtarak, halkın ırz, namus, mal ve canına kastettiği anlatan oyunlar, bu durum karşısında tedirgin olan halkın, işgale karşı koymak adına silahlanarak düşmana karşı verdikleri büyük mücadeleyi anlatır.

Millî Mücadele'yi belgesel karakterli anlatan oyunlar da yazılmıştır.³⁵ Türk Milletinin bağımsızlık mücadelesini, bu işin başında bulunan Mustafa Kemal'i merkezi şahıs olarak anlatan eserler, aynı zamanda belgesel nitelik arz ederler. Oyunlar, genelde Türk ulusunu yok etme kararında olanlarla, buna her türlü yoksulluk içinde bütün güçleriyle karşı duran kişiler arasındaki çatışma üzerine kurulur. Bunlara iç ve dış düşmanlara karşı verilen mücadelenin hikâyesi demek de mümkündür. Bu konuda kaleme alınan oyunların birçoğu, İzmir'in işgali, Mustafa Kemal'in Samsun'a hareketiyle fiili olarak başlayan Millî Mücadele, Cumhuriyetin ilânı, Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı seçilmesi, inkılâpların gerçekleştirilmesi gibi değişik cephelerini ele alarak, Millî Mü-

³⁴ Bu konuda yazılan oyunlar şunlardır: Osman Çizmeciler'in *Allah Bizimledir* (1971), Cahit Zarifoğlu'nun *Sütçü İmam* (1987), Yaşar Mehmet Kaynak'ın *Vatanın Bağrındaki Hançer* (1992), İsmail Arslan'ın *Mustafa Kemal'in Tufanı* (1992), İbrahim Ayaşlı'nın *Kuvâ-yi Milliyeci Oldum* (1998).

³⁵ Bu oyunlar arasında, Fuat Edip Altan'ın *Tarih Anlatıyor!..* (1935), Cevat Kâzım Tunç'un *Köye Dönüş* (1948), Abay Dağlı'nın *Malazgirt'ten Sakarya'ya* (1972), *Ata Anıları* (1974), Emrullah Nutku'nun *Zafer Yolu* (1979), Ergin Orbey'in *Kurtuluş Savaşından Belgeler* (1983), Fuat İşhan'ın *Bayrak Böyle Yükseldi* (1984), Özdemir Nutku'nun *Söylev* (1985), Güngör Dilmen'nin *Hâkimiyet-i Millîye Aşevi* (1992), Ataol Behramoğlu'nun *Lozan* (1993), Tarık Buğra'nın *Zafer Gaye Değildir* (1993), Yaşar Güner'in *Batan Gün* (1994), A. Turan Ofrazoğlu'nun *Mütarekeden Büyük Taarruza* (1994), Ferdi Merter'in *O'nun Ülküsü* (1995), Enver Töre'nin *Atatürk Oldu Bu vatanda Her Yer* (1996), Taner Barlas'ın *Aydınlanma Ateşi* (1998), Necati Cumali'nin *Bağımsızlık Ya da Ölüm* (1998), Ziya Öztan'ın *Bozkırda Bir Yalnız Adam* (1998), Özer Ozankaya'nın *Mustafa Kemal Atatürk Nutuk- Söylev* (1998), Zeki Alan'ın *Kurtuluş Savaşı ve Atatürk* (2001), Mehmet Ege'nin *Kurtuluşstan Kuruluşu* (2003), Tuncer Cüenoğlu'nun *Yeşil Gece* (2004), ve Ali Erkan Güneri'nin *Biz Atatürk'üz* (tarihsiz) isimli oyunlarını sayabiliriz.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

cadele'nin bütün zorlukları yenen bir bağımsızlık mücadelesi olduğuna dikkat çeker. Bu tip oyunlarda bazen "tarih" kişileştirilerek insanlıkla yüzleştirilir.³⁶ Cumhuriyet'in ilk döneminde karşılaştığımız çeşitli varlık ve objelerin kişileştirilmesinin en güzel örneklerinden olan *Tarih Anlatıyor* piyesinde, bir Türk çocuğu ile konuşan Tarih, dünden bugüne Türk milletinin macerasını özetledikten sonra, Cumhuriyet öncesi gelinen son noktayı anlatır. Cumhuriyet'i kuran Atatürk'ü bir millî kahraman ve kurtarıcı olarak takdim eder. Bu oyunlarda Kurtuluş Savaşı'nda gösterilen kahramanlıklar ve savaş sonrası girilen mücadelede halka önderlik yapabilecek şahıslar dikkatlere sunulur. "Örnek doktor, örnek eğitimci, örnek hukukçu, örnek çiftçi" gibi değişik meslek gruplarından model olabilecek şahıslar oluşturularak Türk milletinin çağdaşlaşma sürecine katkıda bulunmak istenilir (Karadağ 1988, 126-144). Oyunların bazılarında Selçukludan Millî Mücadeleye, bir tarih şuuru ortaya konmaya çalışılarak, tarihler değişse de Türk milletinin kahramanlığının değişmeyeceği vurgulanır.

Millî Mücadele'den sonra kurulan, yeni ve millî karakterli bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti, ilkelerini sanat ve edebiyat yoluyla anlatmak istemiştir. Bunun için Cumhuriyetin ilk dönemine "sosyal fayda" prensibi açısından yaklaşmak gerekir. Bu durumu insanımıza modern kimlik kazandırma gayreti olarak yorumlayabiliriz. Çünkü modern kimliğin yolu öncelikle millî kimlikten geçer. İşte bu dönemdeki milliyetçi dil ve semboller bir nevi bu kimliğin temelini oluşturur. Halkevleri Atatürklü yıllarda bu konuda en etkin görev yapan kuruluş olmuştur. Görkemli bir şekilde kutlanan Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yıldönümü ile ilgili törenler sırasında millî devletin dinamiklerini tanıtmak için özellikle Osmanlı öncesi Türk tarihine dönüldüğü; millî kimlik ve kültürümüzün bu yeni rejimle daha kolay muhafaza edileceği, hatta geliştirileceği anlatılmıştır. Cumhuriyeti kuranlar, Fransız İhtilâli ile başlayan "milletleşme" sürecinin farkındadırlar. Çağdaş

³⁶ Bu grupta değerlendirilmesi gereken bir oyunun varlığını Sevda Şener'in *Oyundan Düşünceye* isimli eserinden öğreniyoruz. 1972'de Dostlar tiyatrosunda sergilenen ve Turhan Selçuk'un çizgi romanından *Abdulcambaz* isimli yapılan uyarlamadır. Oyunda, İstanbul'un işgali sırasında rahatına bakan vurguncular ve düşman işbirlikçileri ele alınır. Daha çok bu zümreyi oraya çıkaran şartları çağdaş imalarla açıklar. Bu iki oyun için bkz., (Şener 1993: 209-210).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

bir devlete sahip olmak, öncelikle millet olabilmeye bağlıdır. Özellikle Cumhuriyetin kuruluşunun onuncu yılı törenlerinde başta Halkevleri olmak üzere, birçok kültür kuruluşunda tiyatronun ön plâna çıktığı görülür. Türk tarihinin uzak dönemlerinden Millî Mücadele'ye değin bütün bir Türk tarihi bu sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için yeni baştan ele alınır. Bu dönemde yazılan oyunlarda Cumhuriyet iki şekilde ele alınır. Birincisi, Cumhuriyetin faziletlerine işaret eder, ikincisi ise Cumhuriyet rejimini önceki rejimle mukayese ederek farklılığı ortaya koymayı amaçlar (Karadağ 1988, 126-144).

Bu oyunların bir kısmında Cumhuriyet devrini, İstibdat, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile karşılaştırarak, Cumhuriyet dönemindeki savaşın fen ve iktisadî hayata ait olduğunu vurgular. Bu savaşın komutanlığını da Yaşar Nabi'nin *Beş Devir* isimli oyununda "*Türkün akıllara sığmaz mucizesi*" (s.24) diye nitelediği Mustafa Kemal Atatürk yapmaktadır. Bu savaşın kahramanları, Cumhuriyetin bir değer olduğuna inanan, Atatürkçülüğü benimsemiş yeni nesil olacaktır. Cumhuriyet rejiminin faziletleri, Cumhuriyetin bireylere sağladığı hakların Cumhuriyet öncesi yaşantıdan kesitlerle anlatılır. Oyunlarda bilimle tassubun karşılaştırılmasına yer verilir. Genelde öğretmenler yeniliğin temsilciliğini üstlenirler. Oyunlarda bir taraftan bu savaşa katılan insanların Türkiye'nin imar edilmesindeki gayretleri anlatılırken, diğer taraftan şehitlere lâıyk olmaya çalışan genç neslin ülkenin kalkınması için taşıdığı heyecan yansıtılır. Yakın dönem Türk tarihi, içinde barındırdığı bütün bu özellikleriyle modern bir Türk köylüsü yaratmak için son derece münbit bir kaynak olarak görülmüştür. Söz konusu oyunlarda Cumhuriyet'in getirdiği yeniliklere dikkat çekilir. Özellikle kadınların toplum içerisindeki yerinin olumlu yönde değişmesi, Cumhuriyet'in ilanıyla beraber kan davalarının azalması, töresel, geleneksel hükümlerin yerini yasal kanunların alması, bulaşıcı hastalıkların tedavi edilmesi gibi yenilikler bunlar arasında en önemli olanlardır.

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda az da olsa Cumhuriyeti bir önceki rejimle mukayese ederek, farklılıklarını ortaya koymayı amaçlayan oyunlar da vardır. Özellikle Cumhuriyetin sağladığı gelişmelere işaret eden bu oyunlar, Osmanlı döneminin sosyal ve siyasal hayatındaki çürümelere dikkat çeker. Osmanlı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

devlet anlayışında çok fazla itibar görmeyen, daha doğru bir söyleyişle hizmet alamayan Anadolu insanına, Cumhuriyet döneminde nasıl hizmet götürülmeye çalışıldığı, Cumhuriyetin bu insanları ve problemlerini önemseydiği anlatılır.

Bu konuda yazılan oyunların amacı, Cumhuriyet yönetimini Osmanlı yönetimi ile çeşitli cephelerden karşılaştırarak, Cumhuriyetle elde edilen kazanımlara işaret etmektir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki coşku ve heyecana bağlı olarak yazılan oyunların bir kısmında, medeniyetin bütün dünyaya Türkler tarafından götürüldüğü tezi işlenir. Cumhuriyetle birlikte belli bir bilince ulaşan Türk köylüsünün hayatının değiştiği, önceki dönemle karşılaştırılarak ortaya konur. Bu tip oyunlarda, özellikle Osmanlıdaki yönetim anlayışı bir mukayese unsuru olarak ele alınmıştır.

Tarih, tarihî olaylar, tarihî kişiler tiyatro tarihi boyunca oyun yazarının temel malzeme kaynaklarından biri olmuştur. Çünkü tiyatro yazarları için tarihî malzeme, dün ve bugünü sorgulamak için çok elverişlidir. Tiyatro yazarları, “*tarihte bugünün ve bugünde tarihin yansımaları yakalayarak bir gelecek bilinci kazanmak*” (Çelenk 1997, 152) istemelerinin yanında, kendi politik kimliğini ve dünya görüşünü ortaya koymak için veya millî kimlik arayışının bir sonucu olarak tarihe yönelmiştir. Cumhuriyet tiyatrosunun özellikle yeni kurulan devletin “ulus-devlet” olmasından dolayı daha çok bu son amaca hizmet ettiğini belirtmeliyiz. Türk tiyatrosuna kaynaklık eden tarihî malzemeler içerisinde Cumhuriyetten sonra gerçekleşen birçok siyasî, sosyal olaylar da vardır.³⁷ Bu oyunlardan bir kısmı için, genç demokrasimizin uğradığı kesinti-

³⁷ Cumhuriyetten sonra gerçekleşen siyasî, sosyal olayları anlatan oyunlar şunlardır: Tarık Emin’in *Bu Topraklar İçin* (1933), Rakım Çalapala’nın *Köyden Gelen Ses* (1933), Şükrü Halil’in *Kartal* (1936), Ahmet Naim ve Celâl Edip’in birlikte kaleme aldığı *Uzun Mehmet* (1938), Reşat Nuri Güntekin’in *Bir Yağmur Gecesi* (1943), Mehmet Kalkan’ın *Sazlı Pınar* (1947), Mustafa Yılmazkaya’nın *Mustafa Kemal Paşa’nın On Emri* (1971), Adalet Ağa-oğlu’nun *Kendini Yazan Şarkı* (1971), Yetik Kalem’in *Son Söz* (1976), Reşat Gürel’in *Çelikten Damlayan Sular* (1978), Necati Cumalı’nın *Yürüyen Geceyi Dinle* (1983), Uğur Mumcu’nun *Sakıncalı Piyade* (1997), Güngör Dilmen’in *Kuzguncuk Türküüsü* (2000), Ülker Köksal’ın *Karanlıkta İlk Işık (Kubilay)* (2002), Bilgesu Erenus’un *555 K 5 Mayıs 5 Kızılay* (1987), Tuncer Cüenoğlu’nun *Çıkmaz Sokak* (1993) ve Taşkın Demir’in *Atatürk’ün Cumhuriyeti* (1996).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

lere farklı cephelerden bakarak, yaşananlarla hesaplaşma diyebiliriz. Özellikle 12 Mart, 27 Mayıs ve 12 Eylöl mődahalelerini anlatan oyunlar bu açıdan değerlendirilmelidir. Bu mődahalelerden başka, bu rejimi içine sindiremeyenlerin Cumhuriyete ve onun savunucularına karşı takındıkları dőřmanca tavırlar da yine bu dönem tiyatrolarının konuları arasındadır. Bu konuda yazılmış olan oyunlarda tespit edebildiğimiz ikinci husus ise, Cumhuriyetten sonra özellikle köylerden başlatılan kalkınma mőcadelesine yer veren oyunlarla ilgilidir. Bu konuda yazılan oyunların tamamına yakınında kırsal kesimdeki değişimin Cumhuriyet ve Cumhuriyetin ilkeleri sayesinde gerçekteşiği anlatılır. Elbette, bu oyunlarda, Cumhuriyet ve inkılâpları buralara götüröen başta öğretmenler olmak üzere, mühendis, doktor, bilinçli din adamı gibi görevlilerin, Cumhuriyetten hemen sonra başlayan bu değişim sürecine katkıları vurgulanır. Kısacası, Cumhuriyet tiyatrosu sadece Cumhuriyetin kurulmasından sonra sosyal ve siyasî hayatımızda, özellikle kırsal kesimde meydana gelen olumlu değişmeleri anlatmakla yetinmemiş, ulus devlete geçişte yaşanılan problemleri, demokrasinin ihtilallerle kesintiye uğramasını da anlatmıştır. Bütün bu oyunlar, Cumhuriyetten sonra gelişen çeşitli siyasî ve toplumsal olayların tiyatro diliyle değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmelerin objektif yapıldığını söylemek elbette güçtür. Ancak, gelişen olaylara farklı bir bakış açısı kazandırdığı da bir gerçektir.

Cumhuriyet tiyatrosunun konuları arasında Cumhuriyetle özdeşleşişmiş sanat ve költür adamları da vardır. Bunların başında Halide Edip, Cahide Sonku, Orhan Veli, Neyzen Tevfik gibi sanatçılar gelir.³⁸ Bir kısmı çocuklar için tasarlanmış oyunlarda hem konu hem de anlatım son derece basit olarak tasarlanmıştır. Kahramanlar kendilerini tarihte ön plâna çıkaran özellikleri ile tanıtılırlar. Oyunlarda Cumhuriyetin kendisini güçlendirecek devlet adamlarının ve kendisini ifade edecek sanat adamlarının yetişmesine zemin hazırlayan bir yönetim olduğu da vurgulanır. Çok kısa

³⁸ Bu konuda yazılan oyunlar şunlardır: Enver Naci Gökşenin'in *Nasıl Yetişirler* (1977), Selim İleri'nin *Allahısınrladık Cumhuriyet* (1995), *Cahide Ölüm ve Elmas* (1995), Bilgesu Erenus'un *Halide* (2000), Sönmez Atasoy'un *Kendi Gök Kubbemiz* (tarihsiz), Murathan Mungan'ın *Bir Garip Orhan Veli* (1993) ve Tuncer Cücenöğlü'nün *Neyzen* (1999).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

süre içerisinde birçok sanatkârın adının Cumhuriyetle özdeşleşmiş olması bu yüzdendir.

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda Türkiye dışında yaşanan gelişmeler de tiyatronun imkânları ile değerlendirilmiştir. Başta Kıbrıs meselesi olmak üzere Türkiye dışında gelişen ve Türkiye'yi yakından etkileyen olaylara yer verilmiştir. Türkiye dışında gelişen olayların anlatıldığı oyunlar Kıbrıs, Kırım, Kore ve Balkanlar olmak üzere dört başlık altında toplanabilir. Cumhuriyet döneminde kaleme alınan oyunlarda Başta Kıbrıs olmak üzere kısmen veya tamamen kaybettiğimiz yurtlar üzerinde durulmuş, buralarda Osmanlı Devleti'nin uyguladığı politika eleştirilmiştir. Bu oyunlar içinde Kıbrıs'ı anlatan eserlerin büyük çoğunlukta olduğu görülmektedir.³⁹ Birçoğu 1974 Kıbrıs Barış Hareketi üzerine kaleme alınmıştır. Oyunlarda daha çok Kıbrıs Savaşı'nı hazırlayan sebepler üzerinde durulmuş; Rum ve Yunanlıların Türk nüfusa uyguladığı zulümler anlatılmıştır. Özellikle Türk kahramanlığını ve bölge halkının özgürlüklerini kazanmaları adına verdikleri büyük mücadeleleri ön plâna çıkaran oyunların yanında, Kıbrıs'ın Türkler tarafından fethini ve 1960'lı yıllarda yaşanan olayları anlatan oyunlar da kaleme alınmıştır. Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda Kıbrıs'ı anlatan oyunların tamamı, adada verilen mücadeleyi, uygulanan politikaları değişik cepheleriyle ele alan ve değerlendiren eserlerdir. Birçoğu teknik ve üslûp noktasında zayıf da olsa, kendi devrine getirdiği yorumlar açısından dikkate değerdir. Bu oyunlar vasıtası ile toplumsal şuurlu oluşturulmak istenmiş, adada yaşayan Türkler moral-motivasyon yönünden güçlendirilmek istenmiştir. Eser kahramanlarından bir kısmının tarihî şahsiyetler olması, olayların gerçekten yaşanmış mekânlarda geçmesi gibi özellikleriyle de dikkat çeken oyunların, zaman zaman tarihî gerçekçiliğe ters düşmemeye dikkat ettiği görülmektedir.

Cumhuriyet dönemi tiyatrosunda ele alınan konulardan biri de Kırım'dır. Kırım, Türk tiyatrosunun uzun süre görmemez-

³⁹ Cumhuriyet tiyatrosunda Kıbrıs meselesini ele alan oyunlar; Abdullah Yılmaz'ın *Kıbrıs Bizimdir* (1964), Mustafa Erdoğan'ın *Kıbrıs Ateşler İçinde* (1967), Bekir Kara'nın *Emellerin Uğraşısı* ve *Tutsaklar* (1974), Ünver Ulutuğ'un *Ana* (1974), Ahmet Tolgay'ın *Melek Değilmiş Komşularımız* (1974), Abay Dağlı'nın *Albay* (1975), İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'nun *Şehit Ocağı* (1980) ve Özker Yaşin'in *Zafer ve Bağış* (1988) isimli kaleme alınmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

likten geldiği bir konudur. Meşrutiyet döneminde kaleme alınan iki oyundan başka, bu konuya değinilmemiştir. İhmal edilen bu meseleyi 1968 sonrası kuşak ideolojik pencereden ele alarak değerlendirir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin Kırım'da uyguladığı sürgün ve vahşet, Komünizme karşı çıkan sanatkârlar tarafından anlatılır.⁴⁰ Bölge insanının kendisine uygulanan zulme karşı koyuşunu anlatan oyunlar, antikomünist bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. Stalin rejiminin baskılarına dayanamayan Kırımlı Türklerin bu rejim ve yandaşlarıyla mücadelesini anlatır. Bu oyunlardan birçoğu teknik ve üslûp noktasında zayıf da olsa, kendi devrine getirdiği yorumlar açısından dikkate değerdir.

Cumhuriyet dönemi tiyatrosunda Türk Ordusunun Kore'de gösterdiği kahramanlıklara da yer verilmiştir. Ülkemizden kilometrelerce uzakta gerçekleşen, bir tarafında bizim de yer aldığımız Kore Savaşı, Türk ordusunun kahramanlığı ve cesareti ile ön plâna çıktığı bir savaştır. Tiyatroda da bu yönüyle ele alınır.⁴¹ Ayrıca Türk insanının yardımseverliği de bu eserler vasıtasıyla gündeme getirilmek istenir.

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda Balkanlarda yaşanan gelişmeler, özellikle 1970'lerden sonra ülkemizde yaşanan siyasî gelişmelerin penceresinden değerlendirilmiş, bu bölgede yaşayan Türklerin yaşadıkları, tiyatronun imkânlarıyla anlatılmıştır.⁴² Bulgaristan'da azınlık durumunda kalan Türklere yapılan zulmü anlatan bu oyunlarda II. Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'da yaşanan olaylar ele alınmış, bu dönemde Batı Trakyalı Türk erkeklerinin Sibiry'a sürülüşü, eşleri ve kızlarının Bulgar askerlerinin hayvanî arzularına maruz kalışları anlatılmıştır. Oyunlar, bu bölgede yaşayan halkın dinini ve Türklüğünü, içinden çıkan

⁴⁰Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda Kırım'ı anlatan üç oyun vardır. Bunlar: Hasan Nail Canat'ın *Moskof Sehpası* (1973), İbrahim Kalkan'ın *Kızıl Azap* (1978) ve Mehmet Topal'ın *Çırpınırdı Karadeniz* (1979) isimli oyunlarıdır.

⁴¹Cumhuriyet tiyatroları içinde Kore Savaşı'nı değerlendiren oyunlar şunlardır: Yusuf Gündüz'ün *Hür İnsanlık İçin Türkiye'den Kore'ye* (1952), Sırrı Uzunhasanoğlu'nun *Kore'de Ecdat Ruhları* (1954), Fethi Akat'ın *Yaralı Bozkurt* (1956), Enise Aral'ın *Mehmetçik* (1967), Faik Türkmen'in *Askerî Kahramanlarımız* (1973).

⁴²Balkanlarda 1970'lerden sonra meydana gelen siyasî olaylar değerlendirildiği oyunlar: Remzi Özçelik'in *Bekleyenler* (1971) ve Ali Erdal'ın *Destan ve Kurşun* (1992) isimli çalışmalarıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

hainlere karşı müdafaa edişini anlatır. Özellikle bir tarih felsefesinin oluşması bakımından son derece önemli olan bu konuların Türk edebiyatında yeterince işlendiğini söylemek oldukça zordur. Buna rağmen eldeki eserlerin sadece edebî metin olarak değil, başta tarih, sosyoloji, folklor, askerlik gibi diğer disiplinler içinde önemli malzemeler ihtiva ettiği şüphesizdir.

VI. Sonuç

Bu genel yaklaşımdan sonra, Türk tiyatro edebiyatında, tarihî tiyatronun büyük bir çoğunlukla millî tarih ve kimlik bilincini geliştirmeyi amaçlayan, aynı zamanda yazıldıkları dönemin siyasî ideolojisine uygun, birçoğu tarih, kültür tarihi ve sosyolojik temellerden uzak, daha çok devrin heyecanı ile kaleme alınmış, sadece yazıldığı dönemin düşünce düzeyi ve tarihe bakışının birer aynası durumunda olan, genelde fikrin sanat endişesinin önünde olduğu eserlerden meydana geldiğini söyleyebiliriz.

Yukarıda kısaca değerlendirdiğimiz dönemler ve oyunlardan edindiğimiz fikre göre, tarihi malzemenin tiyatro edebiyatımıza şu dokuz temel konuda kaynak olduğu görülmektedir:

- Savaşlar (fetihler, toprak kayıpları ve savaşların sebep olduğu felaketler),
- İşgaller, isyanlar,
- Taht kavgaları ve saray entrikaları,
- Halk-iktidar ilişkileri,
- Olağan üstü başarılar veya kahramanlıklar,
- Bir kültür veya topluma mal olmuş, büyük devlet, siyaset, sanat ve ilim adamlarının hayatları, mücadeleleri ve başarı öyküleri,
- Yenileşme, değişme ve modernleşme çabaları ile bu konuda yaşanan olumsuzluklar,
- Sosyal ve kültürel hayatı etkileyen ideolojiler,
- Mitoloji, destan, efsane ve halk hikâyeleri.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

KAYNAKLAR

- AKINCI, Gündüz (1954), *Abdülhak Hâmit Tarhan*, Ankara: TTK Bas.
- ALKAN, Mehmet Ö. (2001), "Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme" *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yay., s. 377-401.
- AND, Metin (1971), *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu 1908-1923*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- AND, Metin (1973), "Türk Tiyatrosunda Tarihî Oyunlar ve Bunların Yazılış Gerekçeleri", *25-29 Eylül 1970 Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., s. 765-772.
- ARAI, Masami (2001), "Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği" *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yay., s. 180-195.
- ARDIÇ, Ferhat (2003), *(1950-1970) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar*, (Danışman: Abdullah Şengül), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Afyon.
- ASILYAZICI, Hayati (1982), "Yaşar Nabi Nayır'ın Tiyatroya Bakışı Üzerine", *Yaşar Nabi'ye Saygı*, İstanbul: Varlık Yay., s. 123-129.
- AYTAŞ, Gıyasettin (2002), *Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
- ÇATALBAŞ, Rabia (2005), *(1985-2000) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar*, (Danışman: Abdullah Şengül), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Afyon.
- ÇELENK, Semih (1997), *1970'den 1980'e Türk Oyun Yazarlığında Eğilimler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

-
- ENGİNÜN, İnci (1986), "Çanakkale Zaferinin Edebiyata Aksisi" *Türklük Araştırmaları*, S. 2, s. 111-129.
- ENGİNÜN, İnci (1998), "Tiyatro Eserlerinde Fatih", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Dergâh Yay., s. 445-446.
- ENGİNÜN, İnci (2001), "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı", İstanbul: Dergâh Yay.
- ENGİNÜN, İnci (2006), *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yay.
- ERCİLASUN, Bilge (1997), "Türk Edebiyatında Popülerlik Kavramı ve Başlıca Eserler", *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler I*, Ankara: Akçağ Yay., s. 421-449.
- ESSLİN, Martin (1996), *Dram Sanatının Alanı*, (Çeviren: Özdemir Nutku) İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- KAPLAN, Mehmet (1985), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yay.
- KARADAĞ, Nurhan (1998), *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1923-1951)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- KAYGANA, Mehmet (2002), *(1923-1940) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar*, (Danışman: Abdullah Şengül), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Afyon.
- MEMİŞ, Ekrem (2002a), *Eskiçağda Türkler*, Konya: Çizgi Kit.
- MEMİŞ, Ekrem (2002b), *Eskiçağ Medeniyetlerine Genel Bir Bakış*, Konya: Tablet Yay.
- NUTKU, Hülya (1987), *Tarihsel Dram ve Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Tarihsel Dram Modelleri*, C. 2, Ankara: Devlet Tiyatroları İç Eğitim Diz.
- ORTAYLI, İlber (2001), "Tiyatroda Tarihî Oyunlar Üzerine", *Gelecekte Geleceğe*, İstanbul: Ufuk Kit.
- ÖZGÜ, Melâhat (1970), "Tiyatro Bilimi", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 1-20.
- RANDALL, William Lowell (1999), *Bizi 'Biz' Yapan Hikâyeler*, İstanbul: Ayrıntı Yay.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

- SOMEL, Selçuk AŐkın (2001), "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)", *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İstanbul: İletişim Yay., s. 88-116.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan (1965), *Türk Efsaneleri*, İstanbul: Rafet Zaimler Kit.
- ŞENER, Sevda (1982), "Türk Tiyatrosunda Tarihsel Oyunlar", *Türk Dili*, C. 34, S. 363, s. 186-194.
- ŞENER, Sevda (1993), *Oyundan Düşünceye*, Ankara: Gündoğan Yay.
- ŞENER, Sevda (1998), *Cumhuriyet'in 75 Yılında Türk Tiyatrosu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- ŞENGÜL, Abdullah (2002), "Tiyatro Edebiyatımızda Osmanlı Öncesi Türk Tarihi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 1, s. 51-67.
- ŞENGÜL, Abdullah (2006), "Dünden Bugüne Atatürk, Millî Mücadele ve Cumhuriyet Konulu Oyunlar Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi -Atatürk Özel Sayısı-*, s. 171-180.
- ŞENGÜL, Abdullah (2008a), *Cumhuriyet Döneminde Tarihî Tiyatro*, Ankara: Alp Yay.
- ŞENGÜL, Abdullah (2008b), "II. Meşrutiyet Sonrası Türk Tiyatro Edebiyatında Ulus Bilinci", *Yüzüncü Yılında İkinci Meşrutiyet Milletlerarası Kongre 7-10 Mayıs 2008 İstanbul Özetler*, İstanbul: İslam Konferansı Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yay., s. 115. (Özet)
- ŞENGÜL, Abdullah (2008c), "Cumhuriyet Tiyatrosunda Dede Korkut", *Turkish Studies*, Cilt: 3/2, Sayı: 8, s. 617-626.
- ŞENGÜL, Abdullah (2008d), "Mevlânâ'nın İki Tiyatro Eserindeki Yorumu", *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (23-26 Ekim 2007) Bildirileri*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., s. 587-590.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*

-
- ŞENGÜL, Abdullah (2008e), "Tiyatro Diliyle Yunus Emre", I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu, Aksaray Üniversitesi, 08-10 Ekim 2008, Aksaray.
- TAN, Nail (2000), "Yunus Emre Konusunda Yazılmış Oyunlar", VIII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Eskişehir: Yunus Emre Kültür sanat ve Turizm Vakfı Yay., s. 259-265.
- TAN, Nail (2001), "Yunus Emre Konusunda Yazılmış Oyunlar", *Türk Dili*, S. 589, Ocak 2001, s. 42-47.
- TANSEL, Fevziye Abdullah (1989), *Ziya Gökalp Külliyyatı -Şiirler ve Halk Masalları-*, Ankara: T.T.K.Yay.
- YABUZ, Yasemin (2003), *(1970-1985) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar*, (Danışman: Abdullah Şengül), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Afyon.
- YALÇIN, Alemdar (1985), *İkinci Meşrûtiyet'te Tiyatro Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.
- YILMAZ, Kadriye (2002), *(1940-1950) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar*, (Danışman: Abdullah Şengül), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Afyon.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-II Winter 2009*